

OSMANLI KÜLTÜR MİRASIMIZ

KILINÇ ALAYI

ÇEVİREN
AHMED NERMÎ

SADELEŞTİREN
SÜMEYYE ELİTAŞ

KILINÇ ALAYI

Vladimir Aleksandrovich Teplov

Çeviren

Ahmet Nermî

Sadeleştiren

Sümeyye Elitaş

Proje	:	Osmanlı Kültür Mirasımız
Proje Genel Yönetmeni	:	Doç. Dr. Feyza Betül Kse
Proje Editörü	:	Asım Sarıkaya
Kitap Adı	:	Kılınç Alayı
Müellif	:	Vladimir Aleksandrovich Teplov
Çeviren	:	Ahmed Nerm
Sadeleştiren	:	Sümeyye Elitaş
Editör	:	Doç. Dr. Ayşe Hilal Kalkandelen
ISBN	:	978-625-7617-01-7
SAMER Yayınları	:	74
Proje Kitaplığı	:	21
Dizgi & Kapak	:	SAMER

KS Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KS Avşar Kampüsü

Onikişubat/Kahramanmaraş

İletişim : 0344 300 47 59

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş-2021

SADELEŐTİRENİN ÖNSÖZÜ

Sultan Abdülaziz'in nasıl öldüğü günümüze kadar tartışma konusu olmuştur. Sultan'ın katledildiğini savunanlar olduğu gibi intihar ettiğini iddia edenler de vardır. Her iki taraf kendine göre birtakım deliller sunmaktadır. Elinizdeki eser, üzerinde ihtilaf bulunan bu mevzu hakkında müellifinin aktardığına göre olaylara bizzat şahitlik eden bir kimsenin izlenimlerini sunması bakımından önemi haizdir. Müellif, Sultan Abdülaziz'in ölümüne dair II. Abdülhamid'in kurduğu meşhur Yıldız Mahkemesi'ndeki yargılama sürecini en ince detaylarıyla anlatarak kanaatlerini zikretmektedir. Buna göre Sultan Abdülaziz, kendi etrafındaki paşalar ve saray içerisinde bulunan muhtelif görevlilerin ortak planlarıyla feci bir şekilde katledilmiştir.

Çalışmaya konu olan "Kılıç Alay" başlıklı makale, *Vestnik Yevropi* isimli derginin 1892 yılı Temmuz ayı sayısında altı, Ağustos ayında da beş olmak üzere toplam on bir bölüm şeklinde yayımlanmıştır. Sultan Abdülaziz'in hal'i ve vefatı ile alakalı ilk beş bölüm, II. Abdülhamid'in isteği üzerine mütercimlik dairesinde görev yapan Ahmed Nermî Efendi tarafından Osmanlıcaya çevrilmiştir. Dergide yayımlanan Rusça makale ile Osmanlıca tercümesi karşılaştırıldığında, metnin Osmanlıcaya aktarılırken birebir tercüme edilmediği, yer yer özet şeklinde ifadelerin bulunduğu tespit edilmiştir. Geriye kalan altı

bölüm hakkında yapılacak çalışmalarla makalenin tamamının gün yüzüne çıkarılması mümkün olacaktır. Elinizdeki bu eserin sadeleştirilmesindeki amaç, günümüz okuyucusunu Osmanlı kültür mirası ile buluşturmaya katkı sağlamaktır.

Eserin, müellifin şahsî kanaatlerini barındırabileceği ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte bilimsel kriterlere uygunluk göstermesi açısından metne herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Dolayısıyla çalışmanın sadece bir aktarımdan ibaret olduğu hatırdta tutulmalı, eser içerisinde serdedilen görüşlerin kendi kanaatimiz olduğu gibi bir yanılığa düşülmemesi rica edilmektedir.

Sadeleştirme esnasında metnin daha iyi anlaşılabilmesi açısından bazı tasarruflarda bulunulmuştur:

1- Mütercimim üslubu eserin genelinde korunmaya çalışılmış, bununla birlikte metinde akıcılığı sağlamak amacıyla kısmî müdahalelerde bulunulmuştur.

2- Devrik yapıda kurulan cümlelerin bir kısmı günümüzde kullanılan öge dizilişine uygun hale getirilmiştir.

3- Günümüz Türkçesinde anlam değişikliğine uğrayan veya kullanımı yaygın olmayan kelime ve ibareler bugünkü kullanımlarıyla değiştirilmiştir.

4- Aynı cümle içerisinde tekrar eden fiil sayısı bire indirilmiştir.

5- Mütercim tarafından metinde dipnot kullanılmamış olup dipnotların tamamı tarafımızdan eklenmiştir.

6- Noktalama işaretleri yanlış kullanıldığı takdirde cümle bütünlüğünün sağlanması amacıyla doğrusuyla değiştirilerek düzeltilmiştir.

7- Osmanlıca metin dijitalle aktarılırken fotoğraf çekiminden kaynaklanan kelime veya harf kayıpları, Rusça aslı ile karşılaştırılarak tamamlanmaya çalışılmıştır.

8- İsimlerin başına veya sonuna eklenen yüceltme terkipleri ve sıfatları kaldırılmıştır.

9- Metinde geçen kelimelerin yazılışı hususunda *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* esas alınmıştır.

Çalışmada tercüme edilen metnin aslını Rusya'dan tedarik eden Dr. Öğr. Üyesi Mahir Aslan ve Eray Akçay'a, Osmanlıca tercüme ile Rusça aslını karşılaştıran ve özellikle kişi isimlerinin doğru şekilde okunabilmesine yardımcı olan İrina Calugher'e, metni sadeleştirme ve tashih etme sürecinin her aşamasında desteklerini esirgemeyen meslektaşım Engin Sandık'a, metnin tamamını okuyarak değerli katkılarını sunan Mustafa Cengiz Erdoğan'a, bazı Osmanlıca kelimelerin okunması hususunda kıymetli yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. Ali İhsan Karataş ve Ahmet Balt'a, Mütercim Ahmed Nermi'nin hayatını ve eserlerini çalışmama teşvik eden sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Sarıkaya'ya, eserin editörlüğünü yürüten Doç. Dr. Ayşe Hilal Kalkan-delen Hocama, proje sürecinde önerileri ve düzeltmeleri ile her zaman yanı-mızda olan Doç. Dr. Feyza Betül Köse Hocama ve çalışmanın yayımlanmasını üstlenen SAMER Yayınlarına en içten duygularıyla teşekkürlerimi sunuyorum.

Sümeyye Elitaş
Bursa-2021

AHMED NERMİ EFENDİ

Kazan şehri muhacirleri ulemâsından Nureddin Efendî'nin oğlu olarak h.1278/m.1861-62 yılında Rusya'nın Moskova şehrinde dünyaya geldi. İlk, orta ve lise tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra ailesinin göç etmesi sebebiyle eğitimine İstanbul'da devam etti. Yüksek tahsiline ise Mekteb-i Mülkiye'de başlayarak 1886 senesinde mezun oldu. Türkçe, Rusça ve Fransızca konuşma ve tercüme etme derecesinde bu dillere hâkimdi.¹

Meslek hayatına 1886'da Harbiye Mektebi'nde Rusça muallimliği ile başladı. Aynı yıl Mâbeyn-i Hümâyun Mütercimliği hizmetine tayin edildi. Harbiye Mektebi'ndeki sabah derslerini tamamladıktan sonra her gün düzenli olarak mütercimlik görevine devam etti. 1909 senesinde saltanatın değişmesiyle görevinden açığa alındı.² Mondros Mütârekesi'nin ardından İstanbul Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye İstihbârat Şubesi'nde Fransızca mütercimliğinde istihdam edildi. İhtiyaca binaen bu şubede ücretli mütercim olan Ahmed Nermî'nin bir müddet daha görev süresi uzatılmıştır.³

---

¹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Defterleri [DH.SAİDd]*, No. 47, Gömlek No. 249.

² BOA, *DH.SAİDd*, No. 47, Gömlek No. 249.

³ Cumhuriyet Arşivi (BCA), *Meclis-i Vâlâ [MV]*, No. 222, Gömlek No. 28.

1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nde yaralı Osmanlı askerleri için Rus İmparatoru ile annesi tarafından yapılan seyyar hastanede görevlendirilip Dersaadet'e gelecek olan sıhhi heyetin mihmandarlığına tayin edilmiş, görevdeki başarısından dolayı ismi duyulmuş ve kendisine Yunan Muhârebe Madalyası verilmiştir.⁴

Memuriyeti boyunca birçok rütbe, nişan ve madalyaya layık görülmüştür.⁵ Uhdesine sırasıyla 1887'de rütbe-i sâlise, 1892'de rütbe-i sâniye sınıf-ı sâni, 1893'te rütbe-i sâniye sınıf-ı mütemâyiz, 1898'de rütbe-i ûlâ sınıf-ı sâni tevcih edilmiştir. Aynı şekilde 1891'de dördüncü rütbe-i nişan-ı zîşân-ı mecîdî, 1893'te nişan-ı Âli Osmânî, 1894'te üçüncü rütbeden mecîdî nişan-ı zîşân, 1898'de Rusya Devleti tarafından ikinci rütbeden Saint Stanislaus nişanı, 1899'da ikinci rütbeden mecîdî nişan-ı zîşânı verilmiştir.

Ahmed Nermî, askerî mekteplerden birinde muallim olarak görevlendirilmek istemiş, Sarıkamış Askerî İdadisinde Fransızca muallimliği hizmetine kabul edildiği sırada kendini asarak intihar ettiği haberi alınmıştır.⁶ Mâbeyn-i Hümâyun'da ömrünün birçok yılını Rusça, Fransızca dilinde seyahatname, roman ve gazete tercüme ederek geçirmiş bu aydın şahsiyet bir iple hayatına son vermeyi tercih etmiş ve bu dünyadan göçüp gitmiştir.

---

⁴ Osmanlı Arşivi (BOA), *Hâriciye Nezâreti Tahrîrât [HR. TH]*, No. 193, Gömlek No. 90.

⁵ BOA, *DH.SAİDd*, No. 47, Gömlek No. 249.

⁶ Cumhuriyet Arşivi (BCA), *30-10-0-0*, No. 45, Gömlek No. 291.

Eserleri

Ahmed Nermî Efendi, II. Abdülhamid için çok sayıda eser tercüme etmiştir. Bunların başında sayıları oldukça fazla olan seyahatname, roman ve gazete çevirileri gelmektedir. Seyahatname ve roman çevirileri İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde kayıtlıdır.

Bu kayıtlara bakıldığında; Avrupa'ya dair 8, Asya'ya dair 60, Afrika'ya dair 59, Kuzey ve Güney Amerika'ya dair 29, Avustralya'ya dair 7, Kutuplar-Antarktika'ya dair 15 tercüme seyahatnamesi bulunduğu gözlenmektedir. Tercümelerin çoğunluğunu Asya ve Afrika kıtalarını kapsayan çeviriler oluşturmaktadır. Bunların haricinde bazı seyahatname başlıkları birkaç kıta ismi içermektedir ki bir kısmına seyyahların ismi verilmiş, bir bölümü de günümüzde kullanımı mevcut olmayan veya nerede olduğunu belirlenemeyen yer isimleriyle adlandırılmıştır.

Nahid Sırrı Örik, Hatıralar ve Portreler adlı yazısında Ahmed Nermî Efendi'nin, Kazan'dan muhacir olarak geldiğinden beri çok uzun zamandır görmediği Karadeniz'e gidişinden büyük bir haz duyarak Rumeli Feneri'nde mola verdikten sonra Kilyos'a kadar uzanışlarının kendisine çok neşeli ve düzgün bir dille yazılmış bir seyahatname ilham ettiğini aktarır;⁷ fakat yapılan araştırmalar neticesinde kendisine ait bu seyahatnameye dair bir kayda rastlanmamıştır. Bunların haricinde Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde, döneme dair çeşitli ülkelerde yayımlanan gazete yazılarının tercümeleri de

---

⁷ İstanbul Şehir Üniversitesi, "Taha Toros Arşivi", (Erişim 2 Eylül 2020).

vardır.⁸ Ahmed Nermî Efendi hakkında yalnızca İbrahim Şirin'in "Gazete, Kitap, Tiyatro Karşısında İmajını Korumaya Çalışan Sultan ve Maiyeti: Sultan II. Abdülhamid ve Ahmet Mermi" adında bir makale çalışması bulunmaktadır.

---

⁸ Tercüme edilen çeşitli gazete yazıları için bkz. Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Perakende Evrakı Tahrîrât-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği* [Y.PRK.TKM], No. 1, Gömlek No. 8; BOA, Y.PRK.TKM, No. 11, Gömlek No. 72; BOA, Y.PRK.TKM, No. 23, Gömlek No. 9; BOA, Y.PRK.TKM, No. 26, Gömlek No. 3.

Sadeleştirmede Yararlanılan Kaynaklar

Ahmed Nermî. *Devlet-i Aliyye Ahvâl-i Târihiyyesinin En Yakın Zamanlarındaki Vakâ'ına Ait Olmak Üzere Kaleme Alınmış Bir Makale*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 4251.

Akyıldız, Ali. "Tanzimat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Ocak 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gulhane-hatt-i-humayunu>

Akyıldız, Ali. "Mâbeyn-i Hümâyun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 4 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mabeyn-i-humayun>

Altındağ, Ülkü. "Dârüssaâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 4 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darussaade>

Aydın, Mehmet Âkif. "Hal'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/218-221. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

BCA, Cumhuriyet Arşivi. *Meclis-i Vâlâ [MV]*. No. 222, Gömlek No. 28.

BCA, Cumhuriyet Arşivi. 30-10-0-0, No. 45, Gömlek No. 291.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Defterleri [DH.SAİDd]*. No. 47, Gömlek No. 249.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Hâriciye Nezâreti Tahrîrât [HR. TH]*. No. 193, Gömlek No. 90.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende Evrakı Tahrîrât-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği [Y.PRK.TKM]*. No. 1, Gömlek No. 8.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende Evrakı Tahrîrât-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği [Y.PRK.TKM]*. No. 11, Gömlek No. 72.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende Evrakı Tahrîrât-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği [Y.PRK.TKM]*. No. 23, Gömlek No. 9.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende Evrakı Tahrîrât-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği* [Y.PRK.TKM]. No. 26, Gömlek No. 3.

İpşirli, Mehmet. Eyice, Semavi. "Bâbiâli". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23 Ocak 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hal--fikih>

İSÜ, İstanbul Şehir Üniversitesi. "Ahmet Nermî Efendi'nin Hayatı Hakkında Not". Erişim 2 Eylül 2020. <http://hdl.handle.net/11498/38691>

Kubbealtı Lugati. <http://lugatim.com/>

Teplov, Vladimir Aleksandroviç. "Kilich-Alai". *Bulletin of Europe*, G.27 1892, 4(7), July, Boris Yeltsin Presidential Library. Erişim 4 Şubat 2021. <https://www.prlib.ru/item/323480>

KILINÇ ALAYI

(Bizzat şahit olan bir zâtın hatırası)

– Osmanlı Devleti'nin En Yakın Zamanlarındaki Tarihî Olaylarına Ait Olmak Üzere Kaleme Alınmış Makale –⁹

Petersburg'da ayda bir kere neşredilen *Vestnik Yevropi* isimli siyasî ve edebî derginin Temmuz ayı nüshasında, 163'ten 214'e kadar olan sayfalarında yer alan Mösyö V. Teplov'un telif ettiği tarihî malumatın bir tercümesidir.¹⁰

---

⁹ Eserin bir tane yazma nüshası tespit edilmiştir ve baskısı yoktur. Bkz. Ahmed Nermî, *Devlet-i Aliyye Ahvâl-i Târihiyyesinin En Yakın Zamanlarındaki Vakâ'ına Ait Olmak Üzere Kaleme Alınmış Bir Makale* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 4251).

¹⁰ Vladimir Aleksandroviç Teplov, "Kilich-Alai", *Bulletin of Europe*, 4/27, (July 1892) (Erişim 4 Şubat 2021). <https://www.prlib.ru/item/323480>

1

1876 senesi Mayıs'ının on sekizinci günü yağmurlu bir sabah vaktinde her zamanki gibi huzur ve sükûnet içerisinde yaşayan Büyükdere köyü sakinleri, fecir vaktinde limana bir Osmanlı Devleti harp gemisinin geldiğini görerek fazlasıyla hayrete düşmüşlerdir.

Bu harp gemisi, tam olarak Rusya elçiliğinin yazlık binası önünde demir atmış olmakla beraber güvertesinde bulunan büyük çaplı parlak toplarının ağızlarını, elçiliği topa tutmaya hazırlanmış gibi göstermiştir.

Aynı zamanda Büyükdere sakinleri, köyde bulunan telgrafhanenin daha geceleyin bir asker müfrezesi tarafından işgal olduğunu, diğer müfrezeler vasıtasıyla ise Büyükdere ile civarının ilişkilerinin kesilmiş bulunduğunu anlamışlardır.

Yazılmış olan harekâttan, İstanbul'da son derece ehemmiyetli olaylar olduğu anlaşılacakla birlikte olayların aslının neden ibaret olduğu meçhuldü.

O gün hava son derece kötüydü. Şöyle ki yoğun sis bütün Boğaziçi'ni kaplamıştı. Karadeniz'den şiddetli rüzgâr esmekte ve ufak tanelerle yağan yağ-

mur ise gittikçe şiddetlenmekteydi. Bununla birlikte Büyükdere sahilinde kalabalık vardı, herkes hayrete düşmüş ve şaşırmış gözükmekteydi. Bu minval üzere saatlerce zaman geçmekte, vakit ve zamanın uzamasıyla orantılı olarak halkın şaşkınlık ve hayreti de artmaktaydı. Husûsen Büyükdere’ye daima belirli vakitte gelip giden Şirket-i Hayriye’nin¹¹ ilk vapurunun gelmemesi şaşkınlık ve hayretin artmasına sebep olmaktaydı. İnsanlar hiç olmazsa bu vapur yolcularından malumat almak istiyordu; lakin bilahare Bâb-ı Âlî¹² tarafından verilen özel emre binaen o gün bütün ilişkilerin ve haberleşmelerin kesildiği belli olmuş, İstanbul ile civarlarından Boğaziçi’ne ve diğer taraflara ne vapurların ne arabaların ne de atlı süvarilerin geçişine izin verilmediği anlaşılmıştır.

Bizim elçiliğimiz dahi avam gibi şaşkınlık ve hayret içindeydi. Ancak sabah alafranga saat¹³ ona doğru elçilik postacılarından (Gvozdinski), Beyoğlu’ndan Büyükdere’ye yürüyerek gelebilmişti.

Gvozdinski, İstanbul’da genel bir coşkunun mevcut olduğunu ve geceleyin ihtilal olmasıyla, Sultan Abdülaziz’in hal’ edildiğini¹⁴ ve yerine Sultan Murad’ın tahta çıkarıldığını beyan etti.

---

¹¹ 1851’de kurulan ve 1854’ten 1944’e kadar Boğaziçi’nde yolcu ve yük taşımacılığı yapan gemicilik anonim şirketi [1 Temmuz 1944’te devlet tarafından satın alınmıştır]. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, “Şirket” (Erişim 23 Ocak 2021).

¹² XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Paşa Kapısı ve Sadâret Dairesi, nezâretlerin kurulmasından sonra da Osmanlı hükûmeti manasında kullanılan bir tabir. Bkz. Mehmet İpşirli, Semavi Eyice, “Bâbiâli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23 Ocak 2021).

¹³ Güneşin batışını 12 olarak kabul eden alaturka saat yerine 1910 yılından beri kullanılan bugünkü saat sistemi, vasatî saat. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, “Alafranga” (Erişim 23 Ocak 2021).

¹⁴ Devlet başkanını görevden alma anlamında İslâm hukuku terimi. Mehmet Âkif Aydın, “Hal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/218.

Sultan Abdülaziz'in hal'inin sebepleri karışık; fakat görünen sebeplerin başlıcası Batı Avrupa devletlerinden bazılarının, Rusya ile içtenlikle yakınlaşma taraftarı olmakla şöhret kazanan Sultan'ın, 1833 tarihinde pederi Sultan Mahmud'un Osmanlı Devleti'ni Rusya İmparatoru Birinci Nikola himâyesine vermesini andırabilecek kat'î bir harekete teşebbüs etmesinden korkmaktaydı. Batı Avrupa diplomatlarından bazılarının bu hadisede yerine getirmiş oldukları vazifeleri, tarihin tahlil ve izah edeceği şüphesizdir.

Bu sırada İngiltere'nin İstanbul sefiri¹⁵ olan Sir Hanry Eliyot, çoktan beri tehlikeli bir adam şöhretini kazanmış ve yanlarında murahhas¹⁶ bulunduğu hükümdarın başına felaket getirmişti. Mesela ilk olarak iki Sicilya ülkesinin kralı Françesko ve ondan sonra Yunan Kralı Otton, bilhassa Sir Hanry Eliyot'un bu ülkelerdeki elçiliği zamanında tahtlarını kaybetmişlerdir.

Sultan Abdülaziz'in hal'inin dâhilî sebepleri ise her tarafta memnuniyetsizliğe sebep olan işlerin meydana gelmesinden ibaretti. Doğrusu Sultan'ın hükümetinin son ayları, bütün Osmanlı Devleti'ni temelinden sarsacak birçok felaketin ortaya çıkmasıyla kendini göstermiştir.

İlk anda Osmanlı Devleti'nin bazı Avrupa işgüzarları mesaisiyle gittikçe aşağı doğru inmeye başlayan iflası, neticede Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın 1875 senesi Teşrînevvelin'in¹⁷ altısında Osmanlı Devleti borç faizlerinin bundan sonra tam beş sene ancak yarı yarıya ödenebileceğini ilan etmesinden de anlaşılır. Böylece Sadrazam, faizlerin bu şekilde yalnız yarısının ödenmesiyle Osmanlı Devleti'nin maliye işlerinin daha muntazam bir hale

---

¹⁵ Elçi.

¹⁶ Yetkili olarak bir yere veya birinin katına gönderilen kimse, delege. *Kubbealtı Lugati*, "Murahhas" (Erişim 23 Ocak 2021).

¹⁷ Rumî takvimin sekizinci ayıdır.

konulması emelindeydi. Bu ilanının neticesi olarak Osmanlı Devleti hisseleri dehşetli bir şekilde düşmüş ve bugün kendilerini gayet zengin sayan bazı hisse sahipleri ertesi gün adeta dilenci olabilmek tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Hakkaniyet gereği, Mahmud Nedim Paşa bu tedbirden dolayı mesul tutulamaz; zira Sadrazam, aslında artık uzun zamandan beri mevcut olan bir durumu yalnız resmen tasdik etmekle yetinmiştir. Doğrusu hükûmetin kendisine hiç yakışmayan Avrupa devletleri zümresine katılmak üzere Avrupa sermayedarları aracılığıyla adeta vurgunculuk kurallarına dayanarak sokulduğu büyük borçların ağır faizlerini ödeyebilmesinin imkânı yoktu. Husûsen Osmanlı Devleti'nin o sırada teşkil ettiği kara ve deniz kuvvetleri masrafları, devlet gelirleriyle değil; belki çoğunlukla Batı Avrupa'da sözleşme yaptığı büyük borçlarla ödenmiştir. Batı Avrupa devletleri ise doğrusu pek de dayanaksız olmayarak Osmanlı Devleti'nde böylelikle etkili olmanın daha kolay olacağını düşünmüşlerdir.

Osmanlı Devleti 1453 tarihinden tâ Kırım muhârebesine¹⁸ kadar yani tam dört yüz senelik bir devir süresinde bir para bile borç almamış olduğu halde, bu muhârebe zamanından itibaren sürekli olarak büyük borç sözleşmelerine başlamıştır. İşte 1854'ten 1875 tarihine kadar aşağıda yazılı on iki borç akdi yapılmıştır: 1854'te üç milyon İngiliz altını, 1855'te beş milyon İngiliz altını, 1858'de beş milyon İngiliz altını, 1860'ta iki milyon otuz yedi bin iki yüz yirmi İngiliz altını, 1862'de sekiz milyon İngiliz altını, 1863'te sekiz milyon İngiliz altını ve yine bu senede altı milyon İngiliz altını, 1869'da yirmi iki milyon iki

---

¹⁸ İki devlet veya devletler arasında yapılan savaş, harp. *Kubbealtı Lugati*, "Muhârebe" (Erişim 23 Ocak 2021).

yüz yirmi iki bin iki yüz yirmi İngiliz altını, 1870'te otuz bir milyon altı yüz seksen bin İngiliz altını, 1871'de beş milyon yedi yüz bin İngiliz altını, 1872'de on milyon İngiliz altını 1873'te yirmi yedi milyon yedi yüz yetmiş yedi bin yedi yüz seksen İngiliz altını. Zikredilen rakamların toplamı 124.417.220 İngiliz lirasına ulaşmıştır ki (rubleye çevrildiğinde 995 milyon demektir) diğer bir tabirle Osmanlı Devleti, ortalama hesap olarak her sene kendi gelirlerinin onda dokuzunu faiz adı altında ödemeye mecburdu ve faizin toplamı her sene doksan milyon ruble miktarını buluyordu. Bu bilgiler, 1877 ve 78 tarihlerinde Almanca neşrolunan bir eserin¹⁹ ikinci cildinin 190'dan 239'a kadar olan sayfalarından alınmıştır.

Midhat Paşa tarafından 1876 senesi Mart'ının dokuzunda gizli bir şekilde Berlin, Londra, Paris ve Roma kabinelerine tebliğ edilen bildiriye, Osmanlı Devleti'nin borçları daha fazla miktarda gösterilmiştir. Doğrusu bu bildiri gereğince açıklanan borçlar, dâhilî kefaletlerle birlikte iki yüz yetmiş yedi milyon Osmanlı lirasına (yani iki milyar yetmiş sekiz milyon rubleye) eşitti. Her sene ödenmesi lazım gelen faizinin toplamı ise yirmi dört milyon dokuz yüz otuz bir bin Osmanlı lirası, yani takriben yüz seksen yedi milyon rubleydi.

Şimdi Osmanlı Devleti'nin 1876 tarihinde düzenlenen bütçesi gereğince hükümet gelirlerinin Mısır vergisiyle birlikte dört milyon yedi yüz yetmiş altı bin beş yüz seksen sekiz keseden [yani 179.166.050 rubleden] ibaret olmasına ve her sene beş milyon yedi yüz seksen beş bin yedi yüz yirmi dokuz kese sarf etmeye mecbur bulunmasına nazaran, hazine yukarıda yazılı olan borçları nasıl ödeyebiliyordu? Son rakamların karşılaştırılmasından görüleceği şekilde,

---

¹⁹ Bahsedilen eser *Stambul und das moderne Turkenthum, von einem Osmanen'* dir. Makalenin Rusça aslında ilgili kısımda kitabın ismi zikredilmektedir. Bkz. Teplov, "Kilich-Alai", 165.

Osmanlı Devleti'nin her sene bir milyondan fazla kese veya diğer bir tabirle otuz sekiz milyon ruble açığı oluyordu. Yukarıdaki malumat da 1877 ve 78'de kaleme alınan Almanca telifin ikinci cildinin 323-326 sayfalarından alınmıştır.

Bu sırada Osmanlı Devleti'nin siyasî durumu da aşırı derecede müşküldü. Olayın başlangıcında ehemmiyetsiz bulunan (Novasin) ihtilali gittikçe büyüyerek Karadağ ile harbi ve Avrupa'nın müdahalesini doğurmuştur. Avrupa ise Balkan yarımadasında yaşayan Hristiyanlar için kalıcı ıslahatlar yapılmasını talep etmeye başlamıştır. Müslümanların daima gücüne giden bu müdahale, güya devletin başına yalnız fenalık getirmeye yarayan, hükûmet aleyhinde ahaliyi ayaklandırmak için çaba ve gayret gösteren İslâm vatanperverleri ile mutaassıplarının zararlı neşriyatına hizmet etmiştir. Bu vatanperverler ile mutaassıplar, Sultan'ı başlıca kabahatli göstermişler ve 1867 tarihindeki Paris seyahatini örnek göstererek Avrupa ile yakınlık kurmasından dolayı kendisini kâfir diye isimlendirmişlerdir.

Bir de Sultan Abdülaziz'i, galeyana gelen ahaliyi teskin etme maksadıyla Rus askerlerini davet etmekle itham etmişlerdir. En sonunda Sultan hakkında Osmanlı sülalesince saygın ve muteber olan veraset usulünü değiştirerek oğlu Yusuf İzzeddin Efendi'yi tahta geçirmek fikrindedir, diye de ithamlarda bulunmuşlar ve Yusuf İzzeddin Efendi'nin o sırada hâssa müşîri²⁰ tayin edilmesini bu fikirle yorumlamışlardır; lakin bu gibi galeyana gelen ahaliyi birleştirip birleşik kuvvetler haline koyabilecek ve bu kuvveti eski Yeniçeriler gibi kullanarak Sultan'ı hal' etmekle Rusya'ya muhalif, İngiltere'ye meyilli ve

---

²⁰ Padişahı korumakla görevli askeri birliğin mareşali.

Moskoflar zulümlerinden Türkleri himaye ve müdafaaya hazır görünen Murad Efendi'yi tahta geçirebilecek iktidar sahipleri olmasaydı, bu mesele sonuçsuz kalırdı. Halbuki dışarıdan bakıldığında anlaşılacağı şekilde diplomatik heyetin kendi arasında bile bu gibi iktidar sahipleri ortaya çıkmıştır.

Galeyana gelen ahaliye hizmet ederek alet olanlardan biri "Genç Osmanlı Fırkası" denilen fırkaydı. Bu fırka, daha 1865 tarihinde teşekkül ederek Avrupa nazarında Batı medeniyetiyle ilişkiler başlatmaya ve Osmanlı Devleti'nin bozulmaya yüz tutan teşkilat ve kurumlarını ıslah etmeye ve böylece ona yeniden hayat vermeye çalışan faal ve serbest Osmanlı heyetinin varlığı gibi gözükmiştir.

Bununla beraber "Genç Osmanlı Fırkası"nın gerçekteki en önemli arzusu, daha önce ortaya konmuş fikirlerden uzaktı; ancak ilk etapta Avrupa'nın Türkler arasında oluşan emellerden hoşlanmaları, amaçlarına binaen fırka reisleri tarafından gizli tutuluyordu. Hatta "İbret" isimli gazeteleriyle 1871'de Paris'te ortaya çıkan Komün İhtilali'ni bile müdafaa eden "Genç Osmanlı Fırkası" aslında yalnız Avrupa boyalarıyla boyanmış ve aşırı derecede İslâmiyet'e ve taassuplarına düşkünlük göstermiş bir maskeden ibaretti.

"Genç Osmanlı Fırkası" örtüsünün astarı Avrupa'ya, medeniyete ve Hristiyanlığa karşı en şiddetli düşmanlık ile husumet gözetmek ve beslemek temeline dayanıyordu. "Genç Osmanlı Fırkası" ilk evvel 1867 tarihinde Sadrazam Âli Paşa aleyhinde isyan çıkarmıştır.

"Genç Osmanlı Fırkası"nın maksadı, Âli Paşa'yı azlettirmek, Osmanlı Devleti esaslarına dâhil olan bütün yenilikleri kaldırmak, sırf İslâmiyet esaslarına geri dönmek, devlet dâhilinde Hristiyanlığın her türlü nüfuzunun önünü almak ve bu hal neticesinde Avrupa üzerine yürümekten ibaretti. Bah-

sedilen fırka teoriler itibarıyla, açıklanan maddelerin meydana getirilebileceğine inanmıştı. Bunun üzerine onlar, kendi düşüncelerini gerçekleştirmek için acele ediyorlardı. “Genç Osmanlı Fırkası”nın can düşmanı olan Âli Paşa’nın da aslında iyi bir Müslüman olması hasebiyle, zikredilen fikirlere kalben iştirak etmiş olması mümkündür; fakat kendisi diplomat olmasına binaen bahsedilen fırkanın açık ve aleni düşüncelerini pek de takdir edememiştir. Her ne ise bu sırada Âli Paşa aleyhindeki bozgunculuk keşfedilmiş ve “Genç Osmanlı Fırkası”nın Ali Suavi, Kemal Bey, Tevfik Bey, Ziya Bey, Mehmed Bey, Ahmed Midhat Efendi ve diğer bu gibi en seçkin ileri gelenleri Avrupa’ya firar etmiş, İstanbul’a dönüşleri ancak Âli Paşa’nın vefatının ardından sadarete geçen Mahmud Nedim Paşa’nın affi üzerine gerçekleşmiştir.

Zaman geçtikçe “Genç Osmanlı Fırkası”nın en önemli amaçları gittikçe açığa çıkmıştır. Fırka mensupları böylece Umumi İslâm Birliği’nden ibaret mühim bir şeyi de emelleri zümresine katarak maksatlarını azar azar, tamamen açığa vurmaya başlamışlardır. Fırka mensuplarından Esad Efendi isimli bir zât 1875 tarihinde “İttihâd-ı İslâm” ismiyle bir mecmua neşretmiş ve kendisinden bahsedilen mecmuada her türlü ilim ve malumatın İslâmiyet’te saklı olduğunu, İslâmiyet haricinde cehalet ile barbarlıktan başka bir şey bulunmadığını ortaya koymuştur. Velhasıl açıklanan mecmuada Müslümanların hepsinin birlik olma zamanı ve Fas’tan itibaren tâ Çin ülkesine kadar yaşayan Müslümanların hakikat sancağı olan yüce hilafet makamı ve adaleti altında toplanmaları vakti geldiğini beyan etmiştir. Esad Efendi’nin görüşüne göre Müslümanlar, Kâbe’de birleşip Hristiyanlar ile Mecûsiler aleyhinde ayaklanmalıydılar. Bu mecmua daha sonra Arapçaya tercüme edilerek yüz binlerce nüshayla bütün İslâm âleminde neşredilmiştir.

“Genç Osmanlı Fırkası” herkesi esaret altına alma emeline dayanan çalışmalarıyla kendi mefhumlarından ayrılmıyorlardı. Onlar her şeyden önce kendi görüşlerini şiddetle sürdürmeyi, onu her vakit himaye ve müdafaayı önceliyorlardı; hâlbuki malum olduğu üzere Kur’ân-ı Kerim, Müslümanlar ile gayrimüslimlerin uzlaşmasını uygun görmeyip hatta ya Hristiyanların tamamen esir edilmelerini ve yahut Müslümanların bu meseledeki takatlerinin ke-silmelerine sebep olacak derecede cihattan ayrılmamayı tekit etmektedir.

“Muhbir” isimli gazetenin başmuharriri²¹ Ali Suavi Efendi, Ruslar arasında vaktiyle ortaya çıkan [Birinci Petro] gibi ve İtalya’da baş gösteren [Savonarola] ve [Madzini] gibi, bilahare Çırağan Sarayı civarındaki ihtilalde kendi hayatını bile feda etmiştir. Kendisi 1869 senesinden beri Meşrutiyet yönetimi talep etmekte ve bu hususta umuma ait işlerin yine umum tarafından kararlaştırılması gerekeceğini esas kabul etmekteydi. Ali Suavi, bu durumun İslâmiyet’in kendisine göre bile itibarlı olduğunu ve Müslüman olmayan kişilerin işlere müdahale etmesinin bittabi reddedildiğini beyan ve iddia ediyordu. Aynı zamanda Ali Suavi, gazetelere yazdığı yazılarda Osmanlı Devleti mahkemelerinde Hristiyan şahitlerin dinlenmesi cevazını külliyen reddetmiştir. Ali Suavi Efendi 1876 tarihinde Sultaniye Mektebi Müdürlüğü’ne tayin edilmiş ve mektebin nizamnâmesinde²² bütün devlet tebaasının evlatlarının talebeliğe kabul olunacaklarını içeren maddeye bakmaksızın Müslüman olmayan doksan beş talebeyi mektepten çıkarmıştır.

---

²¹ Kâtip, yazar.

²² Bir kurum veya kuruluşun uyması gereken hükümleri gösteren maddelerin bütünü, tüzük, statü. Bkz. *Kubbealtı Luğati*, “Nizamnâme” (Erişim 24 Ocak 2021).

Artık bu gibi fikirlere alışmış kişiler, Avrupa telkinlerini dinlemeye mecbur olan ve “Genç Osmanlı Fırkası” görüşüne göre, Müslümanları layıkıyla güvence altına almaya çalışmayan, belki de israf ve sefâhatlarıyla Müslümanları tamamen çökerten ve perişan eden hükûmete bittabi düşman olmuşlardır. “Genç Osmanlı Fırkası”nın cesaretle ortaya koyduğu nutuklar, aslında yukarıda geçen fikirleri tamamıyla tasvip eden ihtiyar İslâm mutaassıplarından başka, genç memurların arasında dahi pek çok taraftarın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Memurlar arasındaki hoşnutsuzluk ise maaş alamamalarından kaynaklanan fakirlik ve yoksullukları nispetinde artmıştır. Doğrusu o sırada memur maaşlarının bazen on beş-on sekiz ay tedahülde²³ kalmasından başka, külliye hizmetten çıkarılan memurların ise tamamen ilişığının kesildiği görülüyordu.

Aslına bakılırsa Mahmud Nedim Paşa, devletin bozulmaya yüz tutan malî durumunu, memuriyetleri azaltarak ve maaşları küçülterek ıslah etmek emelindeydi. Neticede “Islahat Komisyonu” unvanıyla Edhem, Cevdet, Safvet ve Kânî Paşalardan bir komisyon teşkil edilmiş ve bu komisyon her hafta hizmetten çıkarılacak memurları sadrazama iletmiştir. Bu komisyon, türlü türlü bahanelerle kusurlu kusursuz memurları kovarak iftira ve töhmetleri fazlasıyla körüklemiştir. Zaten maaşların kesilmesi sırf Türklere lâayık bir tarzda cereyan ediyordu. Şöyle ki düşük statülü memur maaşlarının yüzde kırkı, ellisi hatta altmışı bile kesiliyordu; bazı büyük paşaların ise aksine hiç lüzumu olmaksızın maaşları arttırılıyordu. Memurların görevi kötüye kullanma ve rüşvet almaları eskisi gibi hüküm sürüyordu. Devlet hazinesi, yasak

---

²³ Aylık ve borç taksitinin ödenmesi gecikip daha sonrakilerle ödenecek duruma girmek, ödenmeden birikmek, gecikmek. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, “Tedâhül” (Erişim 24 Ocak 2021).

olduğu halde Sultan'ın, devlet sandığından para istemesi azalmayıp hatta git-tikçe artıyordu. Sultan Abdülaziz'in saltanatının son senelerindeki sefahat ve israfı aşırı derecede artmış ve bu sefahat ile israf, özellikle ahali fertlerinin fa-kirlik ve yoksulluğa katlanmaları hasebiyle hakikaten affolunamayacak bir kabahat teşkil etmiştir.

Saraylar devamlı yapılıyor ve yıkılıyordu. Mesela Çırağan Sarayı'nda ev-velce tıpkı Londra Billur Sarayı gibi billurdan bir limonluk yapılmış ve içine binlerce türlü türlü öten kuşlar salıverilmiştir. Hâlbuki saray inşasının sona ermesinin ardından Sultan Abdülaziz, kuşların fazla gürültüsü ve limonlu-ğun güneşin hararetiyle pek fazla ısınarak bitişiğindeki saray havasını ihlal etmesi ve böylelikle uykusuna mâni olmasından dolayı hemen akabinde yık-tırmıştır. Vaktiyle akılları hayret ettirecek büyük meblağlar tüketilmesine se-bep olan Çırağan Sarayı, Sultan Abdülaziz'e pek az zaman ikametgâh olabil-miştir. Çünkü Sultan Abdülaziz, günlerden bir gün saraya bir baykuşun kon-duğunu görmüş ve bu kuşun ikametgâh üzerinde görülmesi uğursuz sayıldı-ğından dolayı derhal sarayı terk etmiştir. Doğrusu bu defa baykuşun bu saray üzerinde gözükmesi uğursuz bulunmuş ve Sultan Abdülaziz onu uğursuz saymakla yanılmamıştır; zira daha sonra dehşetli ölüm kendisini bu sarayda yakalamıştır.

Camilerin idaresi dahi yığınlarla toplu para harcanmasını gerektiriyordu. Zaten Sultan Abdülaziz tarafından sekiz yüz bin Osmanlı lirasıyla yaptırıl-maya başlanan caminin inşası, padişahın hal'iyle tamamlanamamıştır.

Artık hiçbir türlü yorum kabul etmeyen bu gibi paralar sarf etmesiyle, umumu istila eden fakirlik ve yoksulluk mukayese edildiğinde ahalinin pek fazla güvenmiş olacağına ve geçim sıkıntısından kurtulmak üzere kendisine telkin ve beyan edilen her türlü ifadelere kapılmış olacağına şaşılabilir. İşte

meşhur Midhat Paşa ile Halil Şerif Paşa gibi kendi entrikalarını takip ederek riyaset kazanmaya çalışan ahaliideki zâtlar, ahalinin bu hoşnutsuzluğundan istifade etmek hususunda gaflete düşmemişlerdir. Derviş Paşa, Veli Paşa, Rıza Bey, Ziya Bey, Emin Bey ve diğerleri bu gibi gaflete düşmeyenler zümresindendi. Bu zâtlar, insanların hoşnutsuzluklarından istifade etmelerine ve güya devlet menfaatleriyle örtmüş oldukları şöhret hırslarını temin edecek kendi siyasi menfaatlerini edinmelerine yalnız ulemâ gürûhunun yardım edebileceğini düşünmüşlerdir. Doğrusu ulemâya yapılan mürâcaat, en iyi biçimde kabul edilmiştir; çünkü ulemâ kendilerine edilen teklifin vatanı kurtaranlar diye yâd olunmalarına sebep olacağını düşünerek kabul etmeye nazlanmamışlardır. Böylece hemen 1875 senesi sonbaharından itibaren bütün İstanbul'un fesat fikirlere alışık bulunduğunu hiç yanılmaksızın söylemek mümkündür. Asayiş bozanlar medreselerde, kahvehanelerde, hatta türlü türlü resmî hükûmet dairelerinde bile konuşmak üzere toplanıyorlardı.

Neticede fitne, adeta hükûmetin gözü önünde tertip olunuyordu. Bozguncular ise sanki başarılarından emin olarak yaptıklarını gizlemiyorlardı bile. İnsanlar, böylelikle her şeyden önce bütün hususlarda Sultan Abdülaziz'i kınayarak ve itham ederek katlandıkları zorluklardan, ancak Sultan'ın iktidarını sınırlayarak kurtulabileceklerini umuyordu.

Bahriye zabitleri bu fikri esas tutarak o esnalarda inşa edilip suya indirilen "Mesudiye" zırhlısının indirilme zamanında bulunacak olan Sultan Abdülaziz'i esir ederek haklarından bazısını terk etmeye zorlayacak olmuşlar; velakin Sultan'ın her kimden ise bu hususta malumat almasının ardından indirme merasiminde bulunmamasına binaen düşüncelerinde başarılı olamamışlardır.

Maliyenin durumunun kötüleşmesiyle Hersek ülkesindeki zorlukların devamı ancak kargaşayı arttırmaya hizmet etmiştir. Bu kargaşa 1876 senesi Şubat'ında pek fazla şiddetlenmiş ve o sırada Sultan Abdülaziz'in öldürücü bir hastalığa yakalandığı rivayet edilmekle herkes onun vefatını beklemiş ve halefi devrinde işlerin iyileşeceğini ümit etmiştir. Ancak Sultan Abdülaziz şifa bulmuş ve insanların umduğu durum gerçekleşmemiştir. İşte bunun üzerine gittikçe Midhat Paşa idaresi altına giren "Genç Osmanlı Fırkası", Osmanlı Devleti'nde eskiden beri yürürlükte olan esasları halka hususi bir Meşrutiyet bahşederek değiştirmekten ibaret fikirlerini daha fazla faaliyetle meydana getirmeye çalışmaya başlamıştır.

1876 senesi Mart'ında (Rusya ile Avusturya) ayrıcalıklı tutularak Avrupa devletlerinin geneline "İslâm Vatanperverlerinin Beyannameleri" adıyla, isimsiz yazılar gönderilmiş ve bunun kaleme alınması Midhat Paşa, Halil Şerif Paşa ve Ermeni asıllı Odyan Efendi'ye atfedilmiştir. Bu beyanname, Mart'ın dokuzu tarihiyle müverrih olarak Lord Bikonsfild'e, Lord Derbi'ye, Lord Grenvil'e, Mareşal Mac-Mahon (Mak-Magon)'a, Mösyö Tiyer'e, Mösyö Gambetta'ya, Prens Bismark'a ve İtalya Hariciye Nâzırı Mösyö Viskonti-Venosta'ya gönderilmiştir. Söz konusu beyanname Osmanlı Devleti ıslahâtının, yalnız Avrupa kisvesine bürünmesine, ikide bir de saray entrikalarına tâbi olmasını icap ettiren Sultan idaresinin sınırlandırılmasına, her ırk ve dinin mebuslarından parlamento teşkil edilmesine bağlı olduğunu ve o zaman Osmanlı Devleti'nin yalnız dâhilî sıkıntılardan kurtulmuş olmasının değil, belki "Avrupa devletleri zümresinde bile muhterem bir mevki tutmasının" muhakkak bulunduğunu gösterirdi. Bununla birlikte bu beyanname, o sırada Kont

Andraşi tarafından Bosna Hristiyanları için kaleme alınan layihanın²⁴ düşünceden fiiliyata geçirilmesini, Müslümanların genelinin galeyana gelmesine vesile olacak bir şey sayarak reddediyordu; çünkü Müslümanlar, bu derece medeni Avrupa'nın, Osmanlı Devleti ahalisinden yalnız bir kısmının refaha ulaşmasına ve bununla beraber diğerlerinin zarara uğramasına sebep olacak bir harekete başlamasını asla ümit etmezler, diye açıklamalarda bulunuyordu. Beyanname, bütün felaketlerin yalnız Sultan'ın idare tarzından ve despotluğundan ileri geldiğini, aslında Kur'ân-ı Kerîm'e bile aykırı olmayan parlamento teşekkülü halinde bütün işlerin değişeceğinin şüphesiz olduğunu açıklıyordu. Bir de beyanname, Osmanlı Devleti'nin despotluk esaslarına dayanan idaresinden dolayı acınacak halleri niteledikten sonra işin aşağıda geçen hareketle düzeltilebileceğini içeriyordu:

“İstanbul'da ikamet eden sefirler, Midhat Paşa ile beraber medeniyet ve cesaretçe ondan geri kalmayan ancak şöhretçe onun aşağısında bulunan zâtlara tâbi fırka ile içtenlikle yakınlık oluşturmaldırlar. Bunun üzerine durumların ve işlerin rengi pek süratle değişir. Eğer devletler bu hususta birlikte hareket edemezler ise sefirlerden yalnız birinin bile zikredilen fırkaya arka çıkması, manen iktidar elde etmesine sebep olur. Fırka, belki Sultan'ı hal' etmeksizin, yalnız despotluğuna set çekmekle dahi yetinebilir. Bu durumda fırka, Sultan'ın devlet kurumlarına bu derece otoritesini zararlı bir şekilde kullanmasına sebebiyet veren mutlak iktidarını sınırlar ve böylelikle Osmanlı Devleti asayiş ve yenilenmeye nail olurdu.”

---

²⁴ Resmî makamlara verilen ve bir konudaki görüş ve düşünceleri dile getiren açıklamalı yazı, tasarı. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, “Lâyiha” (Erişim 29 Ocak 2021).

Yazıldığı şekilde “Genç Osmanlı Fırkası” Avrupa’nın, Osmanlı Devleti’nin iç işlerine müdahale etmesine itiraz etmekle beraber, fırka fertleri sanki Sultan’la başa çıkmaları için Avrupa sefirlerinden yardım talep ediyorlardı.

Gerekli olan ıslahata dair teşvikler ulemâ gürûhunun çaba, gayret ve nüfuzuyla medrese talebeleri arasında yayılmış ve onların Osmanlı Devleti’nde zaten her işe karışmaya meyilli bulunmalarına binaen bu kere vatanın kurtarıcısı namıyla anılmak üzere ayaklanmalarına vesile olmuştur. Medrese talebeleri ilk anda Osmanlı askerlerinin, kendilerini açıktan açığa müdafaa edecekleri düşüncesine kapılmışlardır; lakin 1876 tarihi Nisan’ında üzüntüyle, askerlere güvenemeyeceklerini anlayarak askere müracaattan külliyyen vazgeçmişler ve yalnızca ahalinin geçim şartlarına binaen ihtilal çıkarmak üzere aceleyle silaha sarılmışlardır.

İşte o vakit bütün Beyoğlu ahalsinin heyecan ve korkusuna sebep olan bir hadise ortaya çıkmış; yani bütün medrese talebelerinin silah dükkânlarında silah satın almaya başladıkları görülmüştür. Medrese talebelerinin silah satın alması için lazım gelen meblağlar, aşırı derecede Osmanlı Devleti’ni seven ve aslında İngiltere parlamentosu üyesi olan Johnson tarafından tedarik edilmiştir. Bu zât, Bulgaristan’da düzensiz ordu tarafından yapılan zulümleri hoş görüyordu. Bir rivayete göre Midhat Paşa taraftarlarına dağıtılan silahlar ile revolverler²⁵ Londra’dan, bir İngiliz ve Yunanlılardan oluşan vapur kumpanyası gemisiyle getirilmiş.

---

²⁵ Tetiğinin üstünde, döndükçe üzerine yerleştirilmiş kurşunları namluya veren bir topu bulunan, seri hâlinde ateşlenebilir bir tabanca çeşidi, altıpatlar. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, “Revolver” (Erişim 24 Ocak 2021).

“Genç Osmanlı Fırkası” ile İslâm mutaassıplarının Sultan’ın despotizmini sınırlandırmak için tercih ettikleri harekât, öncelikle sadrazam Mahmud Nedim Paşa aleyhinde ortaya çıkmıştır. Paşa, her şeyden evvel Avrupa tarafından Hersek ıslahatları için teklif edilen maddelere dair son derece müsama-hakâr davranmakla itham edilmiştir. Doğrusu bu sırada Avrupa’nın, zaten Sırbistan ve Karadağ hakkından gelmek için Osmanlı Devleti’ne izin vermesine binaen gayet suçlu bulunan Müslümanlar, Hersek Hristiyanlarına gösterilen izinlerden dolayı külliye galeyana gelmişlerdir. Mahmud Nedim Paşa kibirli olmasına ve kendini büyük görmesine rağmen, gözettiği menfaatlerin Sultan’ın menfaatlerine uygun bulunmasına dayanarak Sultan Abdülaziz’in, kendisini feda etmeyeceğinden emin olmuştur; lakin memnun olmayanlar fırkası gittikçe büyümüş, İslâm mutaassıpları günden güne fazlaca galeyan etmiş, Mahmud Paşa muhalifleri tarafından ise medrese talebelerinin hakiki vatanperver gözükmesi ve galeyanın alevlendirilmesi hususunda şiddet gösterilmiştir.

O sırada Selanik’te Fransa ve Almanya konsoloslarının katledilmeleri, İslâm mutaassıplarını yeniden tahrik etmiştir. Bahsedilen vuruşma, bu yüzyılın başlangıcında Tahran’da Rus konsolosu Griboyedov’un öldürülmesini andıracak şekilde gerçekleşmiştir. Şöyle ki, Selanik civarında bulunan Boğdanca köyüne Emin Bey adında Selanik zenginlerinden biri tarafından gönderilen kişiler, Nisan’ın yirmi birinci günü henüz on dokuz yaşında olup orada pınardan su almakta bulunan Stefane adında Bulgar kızını kaçırmışlardır. Bu kaçırılmış kara kaşlı-kara gözlü ve hüsnü endamlı güzel kız, Emin Bey’in haremindedir üç gün kalmış ve bu esnada İslâmiyet’i kabul etmeye kandırılmıştır. Osmanlı Devleti’nde din değiştiren kişilerin, özel memurlara resmen malumat vermeleri muteber bir usul olması sebebiyle Stefane de Müslüman kadın

elbisesini giymiş ve harem zencileri tarafından kuşatılmış olarak Selanik'e gönderilmek üzere Karasulu isimli tren istasyonuna getirilmiştir. Burada validesi, kendisine rastlamış ve dinini terk etmemesi için nasihate başlamıştır. Stefane karşı koymuş, validesi ise sözünde ısrar ederek kızı ile aynı trende Selanik'e gitmiştir. Selanik durağı hınca hınç ahali ile doluydu; zira o gün Hızır İlyas Yortusu günüydü. İşte o sırada Stefane'nin validesi ağlayarak Hristiyanlara müracaat etmiş, kızının başına gelen hadiseyi anlatmış ve kurtarılmasını talep etmiştir. Hristiyanlar bunun üzerine Stefane'nin yanındaki kadınlara hücum etmişler, orada bulunan Müslümanlar ise onları müdafaa etmişlerdir. Bu esnada karşılıklı vuruşma vuku bulmuştur; fakat Hristiyanlar çok kalabalık olmaları sebebiyle Stefane'yi almışlar, feracesiyle yaşmağını yırtmışlar ve tesadüfen orada duran Amerika konsolosu Hacı Lazaro'nun arabasına bindirerek götürmüşlerdir.

Aynı günde zikredilen demiryolu hadisesini yazı altına almak üzere Selanik'in baş imamı camide istişare yapmış ve müzakere esnasında mutaassıplar arasında kızın tekrar elde edilmesi kararlaştırılmıştır. Doğrusu ertesi günü, yani Nisan'ın yirmi dördünde Müslümanlar tarafından vekâlet verilmiş bir heyet, Selanik Umumi Valisi'ne müracaatla Stefane'nin iadesini talep etmiştir. Umumi Vali Mehmed Refet Paşa, hemen kızı arayıp bulmak üzere Amerika konsolosluğuna adamlar göndermiş; fakat konsolosluk heyeti, kızın artık orada olmadığını beyan etmiştir. Bu esnada Saatli Camii'nde diğer bir istişare için toplanılmış ve bütün Müslümanların silaha sarılmaları gerektiği kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine her sokakta dolaşan münâdîler²⁶, insanları

---

²⁶ Bir haberi yüksek sesle duyuran, ilan eden kimse, tellal; çağırın, davet eden kimse, davetçi. Bkz. *Kubbealtı Luğati*, "Münâdî" (Erişim 24 Ocak 2021).

her ne ile olursa olsun silahlanmaya davet etmişlerdir. Minarelerdeki müezzinler ise aynı şekilde ahaliyi teşvik etmekten ve galeyana getirmekten geri durmamışlardır. Bilhassa esnaftan ibaret olan silahlı Müslümanlar, Umumi Vali'nin konağını kuşatıp kızın teslim edilmesini talep etmişlerdir. Hükümet-i mahalliye²⁷ memurlarının bu hareketten dolayı şaşkınlıklarına binaen, toplanan büyük insan kalabalığı artmış ve sonra tekrar Saatli Camii'ne gitmiştir.

Bu sırada cami civarından geçen Almanya konsolosu Abbot ile Fransa konsolosu Molen, ahali tarafından zorla camiye sokulmuştur. İki konsolos derhal bir hücreye kapatılmıştır. Umumi vali, konsolosların böylece alıkonulduklarını öğrenir öğrenmez derhal camiye gelerek iki konsolosa özrünü beyan edip onlardan Stefane'nin teslim edilmesi hususunda ellerinden geldiği kadar gayret etmeleri için rica etmeye başlamıştır. Abbot, Umumi Vali tarafından bildirilen talebe uygun şekilde biraderine bir mektup göndermiş ve halk tarafından gösterilen sabırsızlığa dayanarak başka bir mektup daha yazmıştır. Bununla birlikte olaya harcanan zaman beyhude yere sarf edilmiştir. Galeyana gelen ahali, konsolosların, Umumi Vali'nin, Alay Emmini'nin ve idare meclis üyelerinin buldukları odaya girerek vahşi hayvanlar gibi konsolosların üzerine hücum etmiş ve onlara çok vahşetli bir şekilde saldırmışlardır. Fransa Konsolosu, vücudunun muhtelif yerlerinde bulunmak üzere on altı yerinden yaralanmıştır. Almanya Konsolosu ise tanınmayacak bir hale getirilmiştir. Bu olay, hadise esnasında en çok ayıplınmaya şayan olacak iktidarsızlığı gösteren bütün Selanik memurlarının gözü önünde gerçekleşmiş ve talihsiz mazlumlar için hiçbir erkek cesaret edip çıkışamamıştır.

---

²⁷ Başkent dışındaki bir yerde hükümeti temsil eden teşkilat. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, "Hükümet" (Erişim 24 Ocak 2021).

Müslümanlar, Stefane'nin yine de meydanda bulunmadığını görerek Amerika konsolosluğu heyetini cümleten ortadan kaldırmak üzere önlerinde sancaklar bulundurarak konsolosluk dairesine gitmişlerdir. Lakin bu esnada İngiltere General konsolosunun koruma memuru, Stefane'nin, Hacı Lazaro nezdinden gidip saklandığı yeri bulmuş ve onu galeyana yürümekte olan halka teslim etmekle vuruşmanın önünü almıştır.

Bu hadise haberi Beyoğlu'nda dehşete sebep olmuş ve Beyoğlu sakinleri, İstanbul medrese talebelerinin dahi Selanik'te ayaklananlar gibi hareket edebilmelerinden dolayı son derece telaş ve endişe içine düşmüştür. Doğrusu ulemâ ve medrese talebelerinin o sıradaki hareketleri, Selanik hadisesini yaptırırları takdir ettiklerine işaret etti ve fazla olarak medrese talebelerinin henüz Müslüman olan bir kız için alınan intikamı doğru bulunarak berâati uygun görülmüştü.

Almanya ve Fransa Bâb-ı Âlî'den, derhal özür dilenmesini ve kabahatli-lerin ibret verici şekilde terbiye edilmelerini talep etmiştir. Selanik'e soruşturma için giden Osmanlı Devleti komisyonu ile birlikte Almanya tarafından Jillet ve Fransa tarafından Rober isiminde iki olağanüstü murahhas memur gönderilmiştir. Bu sırada Selanik Limanı'nda toplanan ecnebi harp gemileri, soruşturma yürütmede pek güzel tesir hâsıl etmişlerdir. Başlıca kabahatli buldukları düşünülen altı kişi, Mayıs ayında Selanik rıhtımında asılarak idam edilmişlerdir. Bir rivayete göre idam edilen suçlular, aslında bahsedilen işle asla alakası olmayan belki diğer bir suçtan dolayı hapsedilen Arnavutlar ile Çingeneleşmiş. Umumi Vali, bir sene müddetle hapse atılmış, üç büyük zabıt

askerlik hizmetinden kovulmuş, Alay Emiri Miralay Selim Bey ise fazla olarak on beş ay Rodos istihkâmında²⁸ bulunmakla mahkûm olmuş ve orada vefat etmiştir. Selanik istihkâmı kumandanı ile limanda bulunan beylik sefinenin²⁹ süvarisi, biri on diğeri beş ay müddetle hapsedilmiştir. İdare meclisi üyelerinden olan bir Müslüman ise birkaç sene müddetle hapse atılarak hapishanede vefat etmiştir. Bâb-ı Âli, ancak Temmuz ayında, yalnız Almanya ve Fransa sefirlerinin tehditlerine binaen özür dilemeye razı olmuş ve hususi şekilde kaleme alınan bir nota³⁰ ile Mehmed Refet Paşa'yı bir daha istihdam etmeyeceğine, kabahatli oldukları açıklanan zabıtları Selanik şehrinin rıhtımında halkın huzurunda hizmetten kovacağına teminat vermiş ve aynı zamanda Sarrâf Zarifi, Bâb-ı Âli'ye öldürülen konsolosların zevcelerine teslim edilmek üzere bir milyon frank vermiştir. Bu meblağdan altı yüz bin frank evlat sahibi olmasından dolayı Almanya konsolosunun zevcesine, dört yüz bin frank ise evladı bulunmamasından Fransa konsolosunun zevcesine verilmiştir. Bu meblağların yazılı olduğu iki senet ise Fransa sefiri Kont Burgoen ile Almanya sefiri Baron Verter'e verilmiştir.

Vuruşmaya kazaen sebebiyet veren Stefane, Selanik Umumi Valisi tarafından İstanbul'a gönderilmiş ve hakikatte Müslüman olup olmayacağı konusunda nabız yoklamak üzere Rum Patrikhanesi'ne teslim edilmiştir. Bununla birlikte Stefane'den dolayı ortaya çıkan olaylar sebebiyle dehşete düşen pat-

---

²⁸ Düşmana karşı savunmak için yapılan yer, savunma amacıyla arazi üzerinde yapılan her türlü inşaat ve siper. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, "İstihkâm" (Erişim 24 Ocak 2021).

²⁹ Bey gemisi: Osmanlı Devleti'nin asıl donanmasının yedeği durumunda olan sancak beylerine ait gemi. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, "Bey" (Erişim 24 Ocak 2021).

³⁰ Bir devlet tarafından başka bir devlete veya elçisine yapılan bildiri. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, "Nota" (Erişim 24 Ocak 2021).

rik, Stefane'nin ısrarına mâni olamayacağını bildiği için rivayet üzere din değiştirmesini hiçbir şey demeksizin tasdik etmiştir. Stefane ondan sonra Emin Bey'e verilmiş ve kendisiyle bu hal üzere yaşamıştır.

1876 senesi Nisan'ının sonundaki olaylar, Hersek ve Bosnalı medrese talebelerinin aldıkları hususî mektuplarda yazan meselelerden dolayı son derece heyecanı arttırmıştır. Doğrusu açıklanan mektuplarda, Hersek ve Bosna'daki muhârebeler kötü bir şekilde tasvir ediliyor; velhasıl Osmanlı askerlerinin mağlubiyetlerinden ve iki ülkenin Müslümanlarının felaketlerinden bahsediliyordu. Bunun üzerine gürültülü medrese talebeleri gürûhu Süleymaniye, Bayezid ve Fethiye Camilerinde toplanmaya ve kendilerinin ayaklanana karşı muhârebeye gönderilmelerini talep etmeye başlamışlardır. Medrese talebelerinin ileri gelenleri ise bu esnada ulemâ arasında en çok şöhret bulan Hayrullah Efendi ile Midhat ve Halil Şerif Paşalar, gizli liderleriyle gerekecek tedbirler hakkında istişare etmişlerdir. Her ne kadar bu istişarede açıktan açığa ihtilale karar verilmişse de ihtilal için gün tayin edilmemiş; bununla beraber tesadüfen meydana gelen bir olay ihtilali hızlandırmıştır.

Ulemâ, o sırada şeyhülişlâm olan zâttan çoktan beri memnun değildi. Onlar, Şeyhülişlâm'ı açgözlülük ve türlü türlü hakkaniyetsizlikle itham ediyorlardı. Ulemâ, Şeyhülişlâm'ı, bilhassa devlet tasarruflarını gözeterek ulemâyaya verilen nafakayı azaltmaya, değiştirmeye, bir de ulemânın on beş sene sonra nafaka alabilecek olmasına karşı ancak yirmi sene sonra alabilmesine razı olduğundan dolayı sevmiyorlardı. Aynı şekilde medrese talebesi hocalarına tayin kılınan fazlalık da indirilmişti. Bu karar herkesten önce Fethiye Cami hocaları hakkında uygulanmıştır. Bunun üzerine Fethiye Camii'nin baş hocası, kürsüsünü bırakmış bu ise eski zamanda yeniçerilerin kendi memnuniyetsizliklerini göstermek için ocaklarını bırakmalarına denk tutulmuştur. Hocanın

ardından Fethiye Medresesi'nden iki yüz elli medrese talebesi de dışarı fırlamıştır. Bu haber İstanbul'da pek süratle yayılmış ve durum neticesinde diğer camilerin hocaları ve medrese talebeleri dahi bu harekette bulunmuştur. Böylelikle ilk defa ayaklanan medrese talebelerine, diğer medrese talebeleri, topluluk heyetleri katılarak hemen bir saat zarfında Bayezid meydanında beş bin medrese talebesi toplanmıştır. Bu büyük insan kalabalığı artık ahalinin de memnuniyetsizliğini gösterme zamanının geldiğine inanıyordu. Fırsattan istifade eden medrese talebeleri Şeyhülislâm'ın evindeki bütün kap kacakları kırmıştır. Bizzat Şeyhülislâm Hasan Efendi gizlenmiş; hâlbuki kargaşanın asıl liderleri durumdan haber alamamışlardır.

Bu esnada Bâb-ı Seraskerî'ye³¹ giden Harbiye Nâzırı, arabasını durdurmuş ve medrese talebeleri ile konuşmaya başlamıştır. Şeyh Mahmud Efendi isminde bir zât, bütün hocalar ile medrese talebeleri adına memleketin hain ve düşmanları olan Şeyhülislâm ile Sadrazam'a bundan böyle güvenemeyceklerini beyan etmiş ve bu arzularının Sultan'a arz edilmesi niyazında bulduklarını söylemişlerdir. Serasker³², bu durumu o gün tesadüfen Serasker makamında bulunan padişahın yaverlerinden bir zâta söylemiş ve halkın bu talebini Sultan'a mutlaka arz etmesini emretmiştir.

Bunun ardından medrese talebeleri, Sultan Ahmed Camii'ne çekilmişler ve orada artık işin nasıl yürütülmesi ve maksada ne şekilde ulaşılması gere-

---

³¹ Serasker kapısı: (II. Meşrûtiyet'e kadar) Harbiye Nâzırlığı Dairesi, Millî Savunma Bakanlığı [Bu makamın bulunduğu bina günümüzde İstanbul Üniversitesi merkez binası olarak kullanılmaktadır]. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, "Serasker" (Erişim 24 Ocak 2021).

³² Başkomutan/Genel Kurmay Başkanı.

keçeğini müzakere etmeye başlamışlardır. Hatta Sultan'ın hal'i bile talep edilmek üzereyken hükûmetin Şeyhülislâm'ı azle hazır bulunduğu ilan edilmiştir.

Medrese talebeleri bundan sonra dağılmışlar, ileri gelenler ise ancak aceleyle o esnada istişare etmeye devam etmişlerdir. Ulemâ, doğrudan doğruya Meşrutiyet istemeyip Müslümanların üstünlüğe ulaşmalarını, Avrupa vasiliğinden kurtulmalarını talep etmiş; bunun üzerine Gülhâne Hatt-ı Hümayunu'yla³³ verilen imtiyazların tamamının feshedilmesiyle Osmanlı devlet teşkilatının tıpkı eski zamanda olduğu gibi sırf İslâmiyet esaslarına dayanması lazımdır, demişlerdir. Fırka reisleri, artık sadrazamın azliyle dahi razı olmayarak bizzat Sultan'ı hal' etmeye ve hilâfet makamına Osmanlı hanedanından yalnız İslâmiyet'e uygun şekilde devleti idare etmeyi kabul edecek prensi tahta geçirmeye karar vermişlerdir.

Mahmud Nedim Paşa, ahalinin hoşnutsuzluğunun alevlenmesine bakmaksızın hem kendisini hem de Sultan'ı kurtaracak sert tedbirlere müracaat etmemiş ve güya gelecek heyecana teslim olmuşçasına pek tereddütlü ve fazlasıyla kararsız davranmıştır. Bununla birlikte diğer taraftan hiçbir kimseden yardım göremeyeceğini de bilmıştır. Doğrusu durumun tamamı onun aleyhine çevrilmiş ve siyasî düşmanlarının gerçekleştirecekleri harekâtı kolaylaştırmıştır.

Selanik felaketinden beri Beyoğlu'nda dehşet yayılmıştır. Gayrimüslim halk kendi sefirlerine müracaatla, himayeleri için gerekli tedbirleri almalarını

---

³³ 1839'da Mustafa Reşid Paşa tarafından Gülhâne'de okunan ve Tanzimat devrini başlattığı için Tanzimat Fermanı da denilen Sultan Abdülmecid'in fermanı. Bkz. "Gülhâne Hatt-ı Hümayunu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Ocak 2021).

talep etmiş, yalnız mallarının değil belki canlarının bile tehlikede olduğunu; çünkü Müslüman halkın artık bütün silah dükkânlarından silah alıp Hristiyanlara gittikçe fazla düşmanlık göstermekte olduğunu beyan etmiş ve Osmanlı Devleti askerlerinin pek de güvenilemeyecek bir halde olduğunu söylemiş ve aşağıdaki hadiseleri de bildirmiştir: Medrese talebeleri galeyana çıkmıştır. Müslümanlar, Osmanlı Devleti'nin düşkünlüğünü Avrupa nüfuzuna ve Müslümanların kendilerinin Kur'an ile amel etmemelerine bağlamakta ve dayanak göstermektedirler. İhtilafına göre medrese talebeleri, yangın kargaşalıklarından istifade ederek Osmanlıları fakirlik ve yoksulluğa atan Avrupalıları katletmek üzere Beyoğlu'nu yakmak emelindeymiş. Bu sebeple Hristiyanlar da silahlanmaktadır. Bu minval üzere Müslümanlar ile Hristiyanlar sanki iki düşman ordu gibi birbirlerine yüz yüze durmakta bulduklarından dolayı ufacak bir kıvılcım bile ahalinin arzularını kışkırtmaya ve katliamın meydana gelmesine sebep olabilir.

Birçok familya o sırada aceleyle İstanbul'dan gitmişlerdir. Rusya'ya, Yunanistan'a ve Fransa'ya giden vapurlar bu esnada hınca hınç firar edenlerle dolu bulunuyordu. Fazla cesur olanlar ise her ne kadar kendileri İstanbul'da kalmışlarsa da paralarını ve kıymetli şeylerini başka memleketlere göndermişlerdir.

Sefirlerin itirazına binaen Sadrazam, silah satışını men etmiş, geceleri köprülerin açık bulundurulmasını emretmiş, polisler ise bilhassa Hristiyan mahallelerine nezaret etme emrini vermiştir. Aynı zamanda Sadrazam, geceleri İstanbul sahillerinde ne kayık ne de o gibi sudan geçmeye hizmet eden şeylerin bulundurulmaması yolunda kat'î tembihlerde bulunmuştur. Neticede medrese talebeleri, geceleyin Beyoğlu ile Galata Hristiyanlarına ulaşabil-

mekten külliye aciz bırakılmışlardır; zira onlar Beyoğlu'na ve Galata'ya gitmek için Kağıthane'den dolaşmaya mecburdular. Bu ise zaman geçmesine bağlı olmakla beraber hükûmetin gerekli tedbirler almasını kolaylaştırıyordu.

Nisan'ın yirmi sekizinde birçok medrese talebesi Fethiye Camii'nde toplanmışlardır. Camiye, galeyanın sebebini öğrenmek maksadıyla Zabtiye Nâzırı³⁴ gelmiştir. Medrese talebeleri Zabtiye Nâzırı'na, vatanı kurtarmak için çare aradıklarını ve her şeyden önce Sadrazam'ı azletmek emelinde olduklarını söylemişlerdir. Ondan sonra iki yüz medrese talebesi Yıldız Köşkü'ne gitmişlerdir. Sultan Abdülaziz onları görmüş ve geliş sebeplerini sorulmuştur. Medrese talebeleri evvela kendilerinin, ayaklananlarla muhârebeye gönderilmelerini ve ikinci olarak Avrupa'ya fazla müsaade göstererek Osmanlı Devleti'ni tehlikeye atan Şeyhülislâm ile Sadrazam'ın azledilmelerini talep etmişlerdir. Sultan Abdülaziz bunun üzerine medrese talebelerinden, ileri gelenlerinin kendi huzuruna gönderilmelerini emretmiş; velakin medrese talebelerinden bu emrine karşı yalnız *“biz hepimiz ileri gelenleriz”* yolunda cevap vermişlerdir. Doğrusu medrese talebelerinden hiçbiri gitmemiştir.

Medrese talebeleri geceleyin aceleyle tekrar istişare yapmışlardır. Sarayda ise bu esnalarda Sultan Abdülaziz'in validesi, medrese talebelerinin taleplerini kabul etmesi için oğlundan rica ve niyazda bulunmuştur. Ertesi günü yani Nisan'ın yirmi dokuzunda Sultan Abdülaziz, Süleymaniye Camii'nde toplanan medrese talebelerinden tekrar mebuslar gönderilmesini talep etmiş; fakat medrese talebelerinin yeniden kesin şekilde ret cevap vermelerinden dolayı taleplerini kabul etme zayıflığında bulunmuştur.

---

³⁴ Osmanlı Devleti'nde güvenlik kuvvetlerinin bağlı olduğu teşkilatın en üst görevlisi. Bkz. *Kubbealtı Lugati, “Zabtiye-Zabtiye”* (Erişim 30 Ocak 2021).

Sultan Abdülaziz, Mahmud Nedim Paşa'yı azlederek sadarete Mehmed Rüşdü Paşa'yı atamış ve böylelikle hem galeyana teşvik edenlerin hem de İngilizlerin ümit ettikleri şekilde sadarete Midhat Paşa'yı tayin etmemekle pek fazla kırgın olmalarına sebebiyet vermiştir. Mehmed Rüşdü Paşa'nın sadrazam olarak atanmasıyla beraber Hayrullah Efendi şeyhülislâm, Hüseyin Avni Paşa ise serasker tayin edilmiştir.

1876 senesi Nisan'ının yirmi dokuzu, İstanbul kargaşaları devrin en korkunç ve dehşetli günüydü. Beyoğlu Hristiyanları, Selanik savaşından, Osmanlıların Hristiyanlara karşı devamlı olarak artmakta olan düşmanlıklarından ve sonucunda medrese talebelerinin artık hiçbir memuru dinlemeksizin hatta Sultan Abdülaziz'in kendisine bile taleplerini beyan etmelerinden dolayı, İslâm taassubunun galeyanını her saat bekliyor ve buna hakları da vardı. Bunun üzerine Beyoğlu ahalisi, yüksek memurların idare eksikliğini görerek nefsi müdafaaya bizzat kendileri hazırlanmaya karar vermişlerdir. Zaten Mahmud Nedim Paşa'nın azledilmesiyle Mehmed Rüşdü Paşa'nın sadarete tayin edilmesi arasında geçen yirmi dört saat zarfında Osmanlı Devleti sadrazamsız kalmış ve bunun üzerine idare memurlarının en büyüğü bulunmamıştır. Hristiyanlardan daha fazla ihtiyatlı bulunanları öteberi şeylerle istihkâm edilmiş ve kuşatılmış evlerine de aceleyle erzak tedarik etmeye gitmişlerdir. Silahlı medrese talebeleri sokaklarda dolaşmıştır. Bu gibi durumlarda bittabi meydana geldiği şekilde boşboğazlar, medrese talebelerinin türlü türlü vahşetler icra etme emelinde olduklarını beyan etmiş ve hatta Hristiyanların katliama uğratılmalarının özellikle Nisan'ın yirmi dokuzuncu gecesi ortaya çıkacağını ve katliama bir Hristiyan mahallesindeki yangın ile başlanacağını söylemişlerdir.

Kamuoyu bu minval üzere an be an türlü heyecanla bekleyerek son derece telaşa düşmüş, İstanbul gibi siyasi ve ticari yönden mühim bir şehrin bu gibi durumlarına nihayet verilmek üzere Avrupa'nın silahla müdahale etmesinin uygun olacağını düşünerek devletlerin bir donanma, Rusya'nın ise piyade askeri göndermesini uygun bulmuştur. Bu fikir Batı Avrupa diplomatlarından bazılarının bile akıllarına gelmiştir.

Telaş ve endişeye düşen Büyük Avrupa devlet sefirleri, Rusya sefiri İgnatiev nezdinde toplanmışlardır; zira İgnatiev o sırada diplomatik heyetin kidedemlisiydi. İngiltere sefiri Eliyot, artık İngiliz donanmasının Beşik Limanı'na ulaşması için emir verdiğini beyanla bütün diplomatları hayrette bırakmıştır. Galiba kendisi, İstanbul Hristiyanları aleyhindeki taarruzun en kısa zamanda önünü alabileceklerin, yalnız İngilizlerden ibaret olacağını düşünmüştür. İngiltere, böylelikle tam İstanbul yakınında bulunduracağı donanmasıyla Bâb-ı Âli nezdinde de nüfuz kazanacak ve sadaret mevkiine ya Midhat Paşa'nın veya Şerif Paşa'nın tayin edilmesini kolaylıkla sağlayabilecekti. General İgnatiev, İngiltere sefirinin fikirlerini anlamış ve İngiltere zırhlılarının İstanbul'a yaklaşmaları hususunun, Çanakkale'nin kapanmasına dair yürürlükte olan ve kabul gören mukâvelenâmelere³⁵ aykırı olacağını beyan ederek külliye reddetmiştir. Buna karşılık mukâvelenâmelerin hükümlerine uygun olarak her sefirin kendi devletinden küçük ebatlı harp gemisi getirmesini teklif etmiştir. Teklif, oy birliği ile kabul edilmiştir. Sefirler, Hristiyanlar aleyhinde saldırı gerçekleşir gerçekleşmez bütün harp gemilerinin fertlerinin ve kuman-

---

³⁵ Bir iş hususunda taraflar arasında yapılan sözleşme senedi. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, "Mukâvelenâme" (Erişim 30 Ocak 2021).

danlarının mensup olduğu devlet elçiliklerini müdafaaya gitmesini kararlaştırmışlardır. Aynı zamanda elçilikleri müdafaaya edecek askerî kuvvet, Hristiyanların sığınacak yer bulmalarına yarayacak merkezler teşkil edecekti. Bundan başka her devlet tebaasının kendi başına da savunma tedbirlerine hazırlanması uygun görülmüştür. Tedbirlerin planlarını müzakere etmek için hemen yirmi dokuz Nisan'da sefirler konsoloslarını toplamışlardır. Toplanan konsolosların istişaresinde çoğunluk fikrini kesin şekilde beyan edememiştir. Doğrusu konsoloslar bir taraftan kesin kararlarını herkese duyurarak Hristiyanları ürkütebileceklerini ve diğer taraftan kesin karar vermedikleri halde Hristiyanları Osmanlılara kurban gibi bırakmış olacaklarını düşünerek tereddütte kalmışlardır. Bunun üzerine Rusya konsolosuna, mevcut durumdan kaynaklanabilecek ciddi tehlikeleri birer birer saymış; bunun üzerine aslında kişisel çıkarların ve ecnebi maliyenin müşterek olmasına binaen alenen verilecek kararı uygulama hususunun ortaklaşa yerine getirilmesi lazım geleceğini ve buna ilaveten ihtiyaç anında Müslümanlara karşı koyabilecek kuvvetin miktarını da bilmek gerektiğini söylemiştir.

Avusturya konsolosuna iş bu raddeye vardığında bin beş yüz Hırvat bulabileceğini beyan etmiş, Rusya General konsolosuna ise birkaç yüz Karadağlı yardımının vuku bulacağını ummuştur. Diğer sefirler gerek Beyoğlu'nda gerek Boğaziçi'nde pek dağınık bulunan halkı bir yere toplayamayacaklarını söylemişlerdir. Böylece bir süre için diğer tebaaların müdafaaya edilmeleri Hırvatlar ile Karadağlılara havale edilmiştir. Hırvatlar ile Karadağlılara, zikredilen günde İstanbul'un durumunu temin için en etkili çare gibi bakıyorlardı. Husûsen konsoloslar nezdine davet edilen Beyoğlu mutasarrıfı, ne polislere

ne de jandarmalara güvenmediğini söylemiş ve bunun ötesinde Hristiyanların kendi kendilerini müdafaaya hazırlanmaları gerektiğini kinaye ile anlatarak durumu idare edecek şekilde tedbirli konuşmuştur.

O gece, gece yarısında kim bilir ne ortaya çıkacaktır, diye herkes telaş içindeydi. Beyoğlu kısmen muhasara altına alınmış bir kasaba halindeydi. Sokaklardan kimse geçmiyor ve insanlar odalarına ve hanelerine çekiliyordu. Yeniden inşa edilmesinin ardından adeta istihkâm sıfatını kazanan Rusya elçiliği kapısı da tamamen kapanmıştı; fakat arkasında silahların birbirlerine çarpılmalarının sesi işitiliyordu. Bu ise yaklaşık üç yüz kişiden oluşan Karadağlıların silahlarından meydana geliyordu.

Gece soğuktu ve bunun üzerine elçilik avlusunun birçok yerinde ateşler yakılmıştır. Bundan dolayı uzun bıyıklı Karadağlıların suretleri pek farklı görünüyordu. Ateşin alevleri hem Karadağlıların sırmalı şapkalarını parlatıyor hem de onların bellerini dolduran türlü türlü silahlara ışığını aks ettiriyordu. Neticede yer üzerinde şaşırtıcı ve güzel gölgeler gözükiyordu. Karanlıkta bazen yeniden Karadağlıların sureti ortaya çıkar ve gece karanlığı içinde gizlenirdi. Bazen hemen delikanlı olan zayıf adam çehresi ve bazen sahibi tarafından dikkatle kullanılmakta olan tabanca ağzı görülüyordu. Bu halkın tamamı, güney sakinlerine mahsus olan sabırsızlık ve konuşmaya olan meyilleriyle bilinir. Geceleyin tam saat on ikide Beyoğlu sokağında "Yangın var!" diyerek feryatla bir nöbetçi geçmiştir. Bunun hemen akabinde bekçiler de asalarını yere vurarak, "Yangın var!" diye nida etmişlerdir. Bu nida hem telaffuz şekliyle hem de ansızın söylenilmesiyle İstanbul'a yeni gelen kişileri dehşete düşürebilir. Bundan sonra Galata Kulesi'nden atılan yedi top sesi işitilmiştir.

Bu yangın adeta o gün Beyoğlu'nda dolaşan ihtilal dedikodusunu teyit etmiş ve bence artık Beyoğlu sakinlerinin tamamı, günlük olarak işittikleri

dehşetlerin ortaya çıkma zamanı geldiğine elbette kanaat getirmişlerdir. Bununla birlikte dedikodunun mübalağalı olduğu anlaşılmıştır. Yangının gece yarısında ortaya çıkıvermesi tamamıyla tesadüftü. Yangın, Galata’da bir Hristiyan mahallesinde çıkmış; velakin katliama hiç teşebbüs edilmemiştir. Bununla beraber yangında bazı medrese talebeleri dahi bulunarak gündüz hükûmet-i mahalliye tarafından verilen uyarıya bakmaksızın yangın mahal-line giden Rusya elçiliği memurlarından bazılarını tamamen hayretle müşahede etmişlerdir.

Gece sükûnet içinde geçmiş ve konsolosluğumuzun avlusunda tâ sabaha kadar ateşler yakılmıştır. Bu sırada toplanan Karadağlılardan kimi elçilik merdiveninde kimi dîvanhânesinde³⁶ kimi de yer üzerinde uyumuşlardır.

Bir rivayete göre medrese talebeleri aslında o gün bir fitne çıkarmak emelinde bulunmuşlar; velakin Hristiyanların öyle kolay kolay kesilemeyeceklerini ve gerekli olan sert tedbirleri aldıklarını anlayarak fikirlerinden vazgeçmişlerdir.

---

³⁶ Eski Türk evlerinde, saray ve konaklarda büyük sofa, salon. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, “Dîvanhâne” (Erişim 30 Ocak 2021).

2

Her ne kadar medrese talebeleri istediklerini icra etmekten ibaret başarıya nail olmuşlarsa da bu talebeler, “Genç Osmanlı Fırkası”nın teşvikleriyle arz edilen Nisan’ın yirmi dokuzuncu günü yaptıkları değişikliklerden hoşnut olmamışlardır. Medrese talebeleri, sadarete Midhat Paşa’nın tayin edileceği ve onun yardımıyla Sultan Abdülaziz’in iktidarını sınırlamanın ve Osmanlı Devleti’ne Meşrutiyet yönetimi bahşetmenin; yani kendilerinin Türkçe [programlı sadrazam] tayin ettirip millet meclisi açtırmanın mümkün olacağı ve nihayet herhangi bir meselenin Meclis-i Vükelâ’nın (Bakanlar Kurulu) oy çokluğuyla kararlaştırılarak Sultan’ın yalnız tasdikle yetineceği hususlarında karar kılınacağını ummuşlardı. Medrese talebeleri, Osmanlı Devleti’ni kurtarmanın çaresinin bir tek bundan ibaret olduğuna hükmetmekle kendilerini İngiltere himayesine terk etmişlerdir.

Bu yüzyılın uzun bir müddet zarfında İstanbul, Rusya ile İngiltere nüfuzunun dalgalanmaları ve çarpışmalarının merkezi olmuştu. İngiltere, Kırım muhârebesinden beri İstanbul Boğazı sahillerinde adeta tamamen yerleşmişti. Rus diplomasisinin sürekli mesai sarf etmesi ve Rusya sefirinin bizzat Sultan

Abdülaziz ile Osmanlı Devleti vükelâsı üzerlerinde nüfuz icra etmesi, bu iki nüfuz çarpışmasının önünü alarak Rusya nüfuzunun üstün olmasına sebep olmuştur. Osmanlılar, iki birleşmiş devletin [Rusya ve Osmanlı Devleti] menfaatlerinin bazı yönlerden ortak olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin bizzat, Rusya ile meydana gelecek uzlaşmadan hâsıl edeceği kârları anlamaya başlamışlardır. Şimdi bu iki devlet irtibatının sıklaşması, bittabi İngiltere'nin hoşuna gitmemiş; bunun üzerine bu bağlantıyı lağvetmek ve feshetmek için bütün mesaisini sarf etmeye karar vermiştir. Doğrusu bu bağlantı ilk olarak 1870 tarihinin ardından Osmanlı Devleti ve Rusya arasında meydana gelen uzlaşma, adeta 1830 tarihinde Sultan II. Mahmud Hân devrindeki uzlaşmayı ve Hünkâr İskeleyi Mukâvelenâmesi'ne sebep olan münasebeti ima ediyordu.

Osmanlı Devleti ahalisinin umumi galeyani ve husûsen Meşrutiyet yönetimi lehindeki gösteriler, İngiltere için doğuda Rusya nüfuzunu kırmaya hizmet eden sağlam bir vasıta olduğundan, fazlasıyla maslahata uygun sayılıyordu. İngiltere'nin medrese talebelerine pek çok para dağıtmasının sebebi de buydu. Bir de Beşik Limanı'nda kuvvetli bir donanma bulundurmasının sebebi dahi bundan ibaretti. Fazla olarak İngiltere sefiri Eliyot, medrese talebelerinin Meşrutiyet yönetimine dair mesailerini İngiltere himayesine havale etmelerinden dolayı pek fazla sevinmiştir. Sefir, bundan dolayı Avrupa medeniyet erbabının Osmanlı Devleti Meşrutiyet yönetimine hizmet etmekle ne gibi siyasî ve malî menfaatleri hâsıl edebileceğini birer birer beyan etmiş ve Meşrutiyet yönetiminin - Osmanlı Devleti'ne eskiden beri düşman bulunan - Rusya'nın saldırganlığına hareketlerine kuvvetli engel teşkil edeceğini söylemiştir. İngiltere sefiri Eliyot "Genç Osmanlı Fırkası" çalışmalarına tüm gayretiyle yardım ederken Hristiyanların durumlarını iyileştirmeyi düşünmemiş

olduğu sefirin, Meşrutiyet yönetimine göre bütün imtiyazların Müslümanların elinde kalacağını ve Osmanlı Devleti Hristiyanları için yalnız istihdam edilebilmekten ibaret hakları temin edeceğini pekâlâ biliyor olmasından da anlaşılmıştır. Osmanlı Devleti Meşrutiyet yönetimi taraftarlarının fikirlerince oluşacak Meclis-i Vükela'da, ekseriyetinin Müslümanlardan olması ve üzerine de Müslümanların seçkin mevkide bulunması kararlaştırılmıştı. Nihayet Mahmud Nedim Paşa aleyhinde edilen mücadele, “*Bundan sonra ne Osmanlı Devleti Hristiyanlarına imtiyazlar verilmesin ne de Avrupa'ya izinler gösterilmesin*” şeklindeki esasa dayalıydı. Mösyö Hanry Eliyot'un dahi malumatı olduğu şekilde yeni teşkilatta her şey Kur'an-ı Kerim'e göre uygulanacaktı; çünkü bunu gerekli gören kişilerin fikrinde Osmanlı Devleti'nin başına gelen felaketlerin tamamı, Kur'an-ı Kerim esaslarının uygulanmamasından ve bazı hükümlerinin ecnebi diplomatlar ile ecnebi sermaye sahipleri menfaatine göre yerine getirilmemesinden ileri gelmiş imiş.

Sir Eliyot, Meşrutiyet yönetimi taraftarlarına arka çıkarak ve bu fırkanın ileri gelenleriyle ilişkiye girilerek hükümet üzerinde etkili olmaktan geri kalmamış ve Osmanlılara, İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'ni müdafaaya hazır yegâne devlet olduğu, Osmanlı Devleti üzerinde adeta dilediği şekilde icraata gücü yeten memur gibi istediklerini yerine getirmeye kalkışan üç devlet [Rusya, Avusturya ve Almanya] nezdinde çıkışmaya hazır ve âmâde bulunduğu anlaşılmıştır. Sir Eliyot, Rusya'nın Osmanlı Devleti hakkında kötü niyetli bulunmasından dolayı İstanbul'un şuanadaki durumunu korkunç ve tehlikeli göstermeye çalıştığını beyan etmiş ve kendisinin ilk defa Beşik Limanı'na donanma davet ettiğini unutarak Rusya aleyhinde türlü türlü isnatları söylemiştir. Hâlbuki sefirlerin beylik gemilerini getirmek için verdikleri

karar, yukarıda yer alan donanma celbinin ikinci gününde meydana gelmiştir.

Malum olduğu şekilde bir hükümet tarafından, ahali taleplerine gösterilen müsaade ahalinin şımarmasına sebep olmaktadır. Bunun üzerine nail oldukları başarıdan dolayı adeta sarhoşluğa yakalanan medrese talebeleri de gittikçe ehemmiyetli istekler için ayaklanmışlardır. Medrese talebeleri artık Sultan Abdülaziz'i hilafet makamından azletmek ve yerine - güya kendilerine meşrutiyet yönetimi bahşetmeyi vaat eden - kardeşinin oğlu Murad Efendi'yi geçirmek hevesine düşmüşlerdir. Medrese talebeleri bu fikirlerini gerçekleştirmek için Anadolu'dan gelecek on iki bin medrese talebesini beklemekteydiler.

Sultan Abdülaziz'i hal' etmek üzere meydana gelen galeyan yayılıp bozgun büyümeye başladığında, Derviş Paşa bu durumdan istifade etmeye ve Sultan Abdülaziz'in yerine kendisinin şehzadesi bulunan Yusuf İzzeddin Efendi'yi tahta geçirmeye teşebbüs etmiştir. Şehzade, o sırada hâssa ordusu müşîriydi. Ancak çoğunluğun fikri, Murad Efendi'den yanaydı; zira Murad Efendi soy ve aile hukuku gereği hilafet varisi olmasından başka; halim, nazik ve kısmen ahali taleplerine meyilli olmasından dolayı korkusu vardı. Hâlbuki Yusuf İzzeddin Efendi kibirli, sert, dalkavuk olup cimrilik ve genellikle entrikaya meyilli olmakla biliniyordu.

Bu gibi düşüncelere dair öteberi havadis, Sultan Abdülaziz'in kulağına ulaşmış bu ise Sultan'ın, Murad Efendi'yi şiddetli bir nezaret altına alınmasını emretmesine sebebiyet vermiştir. Böylelikle Murad Efendi'ye saraydan çıkmak men edilmiş ve yalnız Baş Mabeyinciye malumat vererek dışarı çıkmaya müsaade edilmiştir. Sultan Abdülmecid'in şehzadeleri ve husûsen [zamanı-

mızın halifesi bulunan] Prens Abdülhamid Efendi bu tedbire son derece gcnmişler ve azametlerine dokunan tedbire boyun eğmektense kendi seğimleriyle münzevi yaşamayı tercih etmişlerdir.

Murad Efendi taraftarları, Sultan Abdülaziz'in yeni emrine vakıf olunca Murad Efendi'nin katledilebilmesinden korkmuşlardır. İşte bilahare umumi ayaklanmanın bir an evvel ortaya çıkmasına sebebiyet veren durum da buydu.

Bu sırada Osmanlı Devleti'nde riyaset işlerinde bulunan zâtlar, bundan böyle işin sonunda medrese talebelerine gösterilecek müsaadelerin büyük tehlike doğurarak ecnebi müdahalesine vesile olabileceğini anlamışlardır. Zaten devletlerin İstanbul Boğazı'nda toplanan harp gemileri, kendi tebaaları hukukuna edilecek taarruzun şiddetle cezalandırılacağını ispat ediyordu. Bunun zerine Hüseyin Avni Paşa medrese talebelerine - eğer asayışı ihlal edip sokaklarda gzkrlerse - şiddetli bir şekilde cezalandırılacaklarını anlatmıştır. Medrese talebelerinden bir kısmı, bunun ardından Sultan Abdülaziz'in merhametine sığınarak devlet işlerine karıştıklarından dolayı affını istirham etmişlerdir. Bir rivayete göre Sultan Abdülaziz bundan etkilenmiş ve bu talebelere on bin Osmanlı lirası [yani takriben seksen bin ruble] ihsan vermiştir. Aynı zamanda cami hocaları derslerine devam etmeye başlamış ve medrese talebelerinden en fazla galeyana gelenleri eyaletlere sürülmüştür. Bununla beraber Bâb-1 Âlî'nin bu son tedbiri Sultan Abdülaziz için daha çok zararlıydı; çünkü bozgunun ileri gelenleri onlar vasıtasıyla meydana getirilecek değişim fikrini eyaletlere dahi yaymışlardır. Doğrusu bu ileri gelenler tarafından veri-

len emre binaen, bu medrese talebeleri şehirden şehre ve köyden köye dolaşarak hükûmetin değişiminin gerektiğini beyan etmiş, yaftalar³⁷ dağıtarak “Genç Osmanlı Fırkası” emellerini neşretmiş ve bildirmişlerdir. İleri gelenlerin, var olan hükûmet aleyhindeki ithamları aşağıda olduğu gibi zikrolunur:

Hz. Peygamber’in İslâm şeriatı son derece ihlal edilmektedir.

Sultan Abdülaziz’in eğlenceye ve ahlâk bozukluğuna olan fevkalade meyli her türlü sınırı aşmış ve halkı dilencilığe devleti ise tehlikeye atmıştır.

Zavallı neferler ile umûmen memurlara verilecek maaşların ödenmesinde aylarca gecikme yaşanmaktadır. Hükûmet, merhametten yoksun, cimri ve zaten [ayinsiz imansız] vükelâ elindedir. Osmanlı Devleti kuvvetini, zenginliğini ve şanını yitirmiştir.

Kâfirlere uyararak İslâm şeriatına muhalif olarak meydana getirilen kurumlar, mukaddes Kur’an ahkâmı yerine geçmiştir.

Bunun üzerine her mümin kâmil kişi, ihtilal erbabına katılmalı ve aşağıda yer alan programı içeren ıslahat için çalışmalıdır:

Osmanlı tahtına Sultan Abdülaziz’in kardeşinin oğlu geçmelidir. Allah’a ve vatanına hıyanet eden vükelâ yakalanmalı, yargılanmalı ve idama mahkûm edilmelidir. Tanzimat ve ona bağlı kurumlar kalkmalı ve işlerin idaresine dair bütün yabancı unsurlar ortadan kaldırılmalıdır.

Bu Tanzimat, 1839 tarihinde Sultan Abdülmecid Hân tarafından Gülhâne Hatt-ı Hümayunu’nun ardından çıkarılarak Osmanlı Devleti’nin Avrupa’da yürürlükte bulunan ve muteber devletler hukuku hükümlerine uygun olarak ıslah edilmesini gerektirmiştir.

---

³⁷ Üzerine yapıştırıldığı veya asıldığı şeyle ilgili bazı bilgileri taşıyan yazılı kâğıt. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, “Dîvanhâne” (Erişim 30 Ocak 2021).

Ahkâm-ı şer'iyye³⁸ tesis edilmeli ve devam ettirilmelidir.

Hristiyanlar himaye edilmelidir.

Avrupa'ya hürmet gösterilmelidir.

Bununla beraber hükûmetin gittikçe zafiyetini ortaya koyan galeyana başkent merkezinde dahi şiddetlenmiştir. Meşrutî yönetimin gizli başkanı olan Midhat Paşa'nın gittikçe şöhret kazanmasını görerek, ondan korkarak ve bununla beraber ondan ayrılmaya karar veremeyerek sadrazam Mehmed Rüşdü Paşa, Mayıs'ın başında Sultan Abdülaziz'den Midhat Paşa'nın vükelâ zümresine dâhil edilmesini niyaz etmiştir. Sultan Abdülaziz Hân, önceki Tuna valisini asla ve kat'a sevmediği halde onu vükelâ zümresine dâhil etmiş; fakat aynı zamanda Namık Paşa ile Derviş Paşa da onlara arkadaş olarak katılmıştır. Bu ikisi ise Midhat Paşa'nın can düşmanıydılar.

Midhat Paşa, vükelâ zümresine dâhil olup çoğunlukla kendi teşvikleri neticesi olarak hakkında ahali tarafından gösterile gelen duygulara ve sevgilere son derece güvenmekle bundan sonra Sultan Abdülaziz'in en lüzumlu adamları arasına gireceğine ve onun kendisine fevkalade yüz vereceğine ve böylelikle Sultan tarafından çıkarılacak her türlü emir üzerinde nüfuz edeceği zannına kapılmıştır. Midhat Paşa bu şekilde vükelâ zümresine dâhil edilmesinden dolayı sevinerek Sultan Abdülaziz'e teşekkür için saraya geldiğinde, kabul edilmemesinden dolayı son derece gücenmiştir.

Bu durum, Midhat Paşa'nın Sultan Abdülaziz aleyhinde eskiden beri beslediği husumeti yeniden arttırmıştır. Midhat Paşa, hürs şöhreti sebebiyle artık vükelâ zümresine girmesinden dolayı Sultan Abdülaziz'in kendi hakkındaki

---

³⁸ İslâm dininin getirdiği kurallar bütünü.

fikirlerini değiştirmesini beklemenin abes olacağını anlamış belki İstanbul sarayında nadir rastlanan bir durum olmadığı şekilde kendi kellesinin gidebilmesinden korkmuş ve beklemede kalması gerektiğine inanmıştır. Midhat Pařa, kendisine husumetli olan Sultan'ı hal' etmekten ibaret dūřüncesini gerçekteştirmek için var kuvvetini sarf etmeye başlamış, ahaliyi etkilemek üzere hişbir türlü vasıtaya müracaattan çekinmemiştir. Midhat Pařa, kimine rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğünü ve kendisinin vatanı kurtarmakta acele etmesi için emir verdiğini ağlayarak beyan etmiş, kiminin vatan sevgisini tahrik edecek şekilde Osmanlı Devleti'nin durumunu ortaya koymuştur. İlaveten ırk ve din ayırmaksızın bütün sınıflar, ahali tarafından seçilen millet meclisi teşekkül eder etmez devletin durumunun bambaşka bir renge dönüşeceğini zikretmiş ve bildirmiştir. Midhat Pařa'nın görüşüne göre teşekkül edecek Meclis-i Mebusan³⁹, bilhassa devletin gelirleri ve masraflarından ibaret malî işleriyle meşgul olacak, her sene Sultan'a mahsus meblağ verilecek ve Sultan Abdülaziz řu son seneler zarfında beyhude yere ettiği masraflardan dolayı mesul tutulacaktı. Midhat Pařa - siyasi bakış açısıyla - Osmanlı Devleti dūřmanlarının yalnız Müslümanlardan ibaret olduğunu, İngiltere'nin Osmanlı Devleti için yegâne müttefik bulunduğunu, Rusya'nın ise can dūřmanı olduğunu telkin ediyordu. Bir de Osmanlı Devleti menfaatlerinin Yunanistan ve Macaristan menfaatleriyle bir olduğunu söylüyordu. Midhat Pařa, Yunanlılara bile memleketlerini ışlah edip iki hükümetin birleşmesini usulüne uygun bir hale koymayı teklif ediyor ve Kral George ile hanedanını memlekettten kopup tıpkı Macaristan'ın Avusturya'ya tâbi olması esaslarına uygun gelecek

---

³⁹ Millet Meclisi.

şekilde, ülkenin Osmanlı Devleti ile birleştirilmesi hususunun uygun olacağını anlatıyordu.

Medrese talebeleri, liderlerinin konuşmalarının adeta yankısı gibi tekrar galeyana gelmişlerdir. Medrese talebeleri, askerler ile daha sık münasebetler elde etmeye, yerli Hristiyanların iltifatlarını kazanmaya, devleti idare eden baskıcı memurlara karşı kendileriyle beraber çalışmaya ve gayrete davet etmeye kararlılık göstermiş ve aynı zamanda şu anki Müslüman hareketinin tamamen ilerici esaslara dayanıp Hristiyanlara karşı hoşgörü kaidesini tasvip ettiğini anlatmaya çalışmışlardır. Medrese talebelerinde görülen bazı taassup alametlerini ise aslında Slav ırkına mensup sahte medrese talebelerine isnat etmişlerdir. Umumiyetle bu esnalarda hüküm süren fikir, Rusya'ya düşmanlık göstermek ve Slavlıktan ortaya çıkan her şeye husumet göstermek esasına dayanırdı. Gerçekleşen propagandanın maksadı, aslı her ne şekilde olursa olsun Avrupa kamuoyunun desteğinin alınmasından ibaretti. Böylece Osmanlı Devleti'nde artık kökleşmede başarılı olan Rus emellerine karşı Batı Avrupa eğilimleriyle karşılık vermek isteniyordu. Meşrutiyet yönetimi esasını tercih eden zâtlar, medrese talebelerine vakit ve zaman kaybetmeksizin Avrupa medeniyet erbabından yardım bulmaya gayret etmeyi tavsiye ediyor ve böylelikle bu erbabın kendilerini ezdirmeyeceğini telkin ediyordu. Meşrutiyet yönetimi taraftarları, bu minval üzere Avrupa yöneliminin kazanılabileceğini ve bu yönelim sayesinde Osmanlı Devleti malî işlerinin bile yoluna konulabileceğini söylüyorlardı.

Sir Eliyot dahi medrese talebeleri hakkında beslediği muhabbeti gizlememiş, Midhat Paşa ve yoldaşlarıyla açıktan açığa görüşmeye devam etmiş ve Meşrutiyet yönetimi için gösterilen çalışmanın iyi sona ermesi durumunda

İngiltere halkının ve neticede hükûmetinin bile Osmanlı Devleti'ne dair fikirlerinin külliyen değişeceğini beyan etmiştir.

“Genç Osmanlı Fırkası”nın İngiltere sefirine rağbet gösterdiği derecede Rusya sefiri, medrese talebelerine kötü ve fena görünmüştür. Medrese talebeleri, Rusya sefirini “Genç Osmanlı Fırkası” emellerine son derece zıt bulunmakla itham ediyor, Osmanlı Devleti'ne yalnız Hristiyanlar için faydalı ıslahatlar teklif etmekle ayıplamaya çalışıyorlardı. Velhasıl Slavları teskin etme ve fırsat eldeyken hem Karadağ'a hem de Sırbistan'a ansızın hücum etme hususlarına mâni oluyor diye ithamlarda bulunuyorlardı. Bir rivayete göre bu gibi dedikodu sebebiyle Rus diplomatından yakayı kurtarmak için en son çareyi bile göze aldırın kazalar varmış.

Osmanlı Devleti'nin dâhilî ve hâricî siyâsî durumunda birleşen sebeplere binaen bu devletin genel olarak yaşamaya devam etmesi uğrunda - hatta en fazla ılımlı fikirleri tercih edenler bile - fevkalade nazik ve mühim tedbire müracaat etmeye yani Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmek ve devletin devamlılığı için hükümdarını değiştirmeye meyilliydiler. Onlar bütün felaketlerden dolayı Sultan Abdülaziz'i kabahatli görüyorlardı.

Sultan Abdülaziz için en fazla tehlike, askerî fırka denilen fırkanın reisi ve son derece becerikli Hüseyin Avni Paşa'nın, Midhat Paşa ile uzlaşması üzerine oluşmuştur. Bu uzlaşmanın ilk neticesi olarak Derviş Paşa'nın Manastır'a umumi vali tayin edilmesi gerçekleşmiştir.

Hüseyin Avni Paşa, iki kere sürgüne gönderilmiş olmasından dolayı Sultan Abdülaziz'e bizzat düşmanlık beslemekten başka gerek o gerek diğer vükelâ bir de olaylardaki hareketlerini devleti kurtarma fikrine dayandırmakla da tasvip ediyorlardı. Onların görüşlerine göre Sultan Abdülaziz'in pek sık vükelâ değişimine meyilli bulunmasından ibaret garip hal ve huyları, velhasıl akılsızlık denilemezse bile acayip hareketlerde bulunması, devletin kendisi

için de tehlikeli sayılıyordu. Doğrusu vükelâ, yarın değişmeyeceklerinden emin olamıyordu. Vükelâ, bizzat kendi gelirlerini arttırmaya çalışan ve medrese talebelerinin sokak patırtılarından korkan hükümdarlarına hürmet göstermeyi uygun görmüyordu. Bundan başka vükelâ, Sultan'ın haklarını sınırlayacak ayaklanmanın kendilerinin arasında ortaya çıkması gerektiğini düşünüyor ve kan dökmeye sebebiyet verecek avamın bu işe müdahalesini uygun görmüyorlardı.

Mayıs'ın ortasına doğru vükelânın, Sultan'ın haklarını sınırlandırmaya çalışmaları, elverecek mertebede gelişip büyümüştür. Bu sınırlandırmayı gerekli görenler arasında en çok, nüfuzlu yüksek memurlar ve dini lider olan Şeyhülislâm da katılmıştır.

Mayıs'ın on beşinci gününe denk gelen Cumartesi günü Midhat Paşa, kendi konağında Sadrazam'a gizli planı açıklayıp kendi taraflarına geçmesini rica etmeye başlamıştır. Tabii ki zayıf iradeli olması, zaten Sultan Abdülaziz'e husumet beslemesi sebebiyle Mehmed Rüşdü Paşa her ne kadar bozguncuların görüşlerini beğenmişse de tereddüt göstermiştir; fakat Sadrazam ile Serasker, Midhat Paşa'nın artık on bin kişi hazırladığını hatta ihtiyaç duyulursa sarayı zorla bile zapt edebileceğini anlayınca bu gibi durumlarda ortaya çıkması muhtemel olan kan dökülmesinden her ikisi de dehşete düşmüşlerdir. Bundan başka her ikisi, Osmanlı Devleti dâhilinde meydana gelecek bu gibi kargaşanın, ecnebi müdahalesine vesile olarak iktidarını zarara uğratabileceğini ve aslında en fazla dış siyaset ile uğraşmaya mecbur olduğu sırada bunun kötü bir tesir hâsıl edebileceğini söylemişlerdir. Bu doğrultuda Büyük Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti'nin Balkan yarımadasındaki durumunu beğenmeyerek kat'i bir harekâtın gerçekleşmesini gerekli görüyordu. Onlar, Hristi-

yanlar için Osmanlı Devleti'nden ancak bu şekilde ıslahatlar edinmek hevesindeydiler. Zaten bu esnalarda meşhur Berlin Memorandumu dahi kaleme alınmıştır. Hatta bu memorandum, Bâb-ı Âlî'ye resmen bildirilmek üzereyken İngiltere'nin itirazından dolayı tebliğ edilmemiştir.

Mehmed Rüşdü Paşa ile Hüseyin Avni Paşa, açıklanan maddeleri dikkatlice mütalaa ederek ihtilalin, vükelânın kendileri tarafından yapılmasını tercih etmişlerdir. Bunun üzerine Mayıs'ın on dokuzunda Bâb-ı Seraskeride toplanarak Sultan'ın haklarını sınırlamak için alınacak tedbirler hakkında bütün vükelâya malumat verilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla beraber bundan önce bir kere Sultan Abdülaziz'in kendisine bağlılıklarını arz etmekle durumu anlatmaya dahi karar vermişlerdir.

Mayıs'ın on yedinci gününe denk gelen Pazartesi günü Hüseyin Avni Paşa, durumu Bahriye Nâzırı Kayserili Ahmed Paşa'ya anlatmıştır. Zira bu husus, Osmanlı Devleti'nin birçok zırhlısının İstanbul Boğazı'nda olması ve ihtiyaç halinde deniz kuvvetlerinin gayet kat'i iş görebilmesinin ihtimal dâhilinde bulunması sebebiyle gerekli ve zorunluydu. Kayserili Ahmed Paşa, açıklanan duruma son derece üzülmüş ve meydana gelmesi muhtemel olan dehşetleri birer birer beyan ederek Hüseyin Avni Paşa'yı söylediği sırdan dolayı pişman etmiştir. Doğrusu Bahriye Nâzırı, onların bütün işlerini bozabilirdi.

Aynı günde Mehmed Rüşdü, Hüseyin Avni ve Midhat Paşalar saraya gidip Sultan Abdülaziz'den, Heyet-i Vükelâ'ya (Bakanlar Kurulu) bazı hak ve imtiyazlar vermesini rica etmiş ve saray masraflarını azaltmasını niyaz ve talep etmişlerdir. Onlar, Sultan'a Osmanlı Devleti malî durumunun bozukluğunu, kara ve deniz kuvvetlerinin ihtiyaçlarını, memurların maaş alamadıklarını arz ve beyan etmiş; bunun üzerine kara ve deniz kuvvetlerinin isyan

edebilmelerine binaen Sultan'ın en gerekli masrafları olarak kendi kesesinden üç yüz bin lira vermesini istirham etmişlerdir. Bununla birlikte Sultan Abdülaziz ya söylenen sözleri dinlememek veyahut hakikate çıkması ümit edilen tehlikeyi değerlendirmeye almamaktan ibaret sebeplere binaen katiyen ret cevap vermiş, bu cevap ise derhal askerler arasında yayılmıştır.

Üç vekil, bu gibi icraata karar verirken hakikaten çok fazla cesaret göstermiştir. Doğrusu ciddi şekilde sözünde sebat eden bir hükümdar, onların bu teşebbüslerini pek kolaylıkla bertaraf edebilirdi. Bizzat bu vükelânın bilahare sözlü olarak da itiraf ettikleri şekilde onlar, sarayda buldukları müddetçe kendilerinin tutuklanmaları için emir verilmesini beklemişler, ancak saraydan çıktıktan sonra hayatlarından emin olmuşlardır.

Sırf tesadüfi bir vaka, meselenin akışını hızlandırmıştır.

Şöyle ki Mayıs'ın on yedinci gününe denk gelen Pazartesi günü Hüseyin Avni, Midhat ve Mehmed Rüşdü Paşaların saraydan dönüşlerinin ardından Karadağ'a gönderilen askerleri taşıyan bir vapur, Dolmabahçe Sarayı önünden geçmiş ve Sultan Abdülaziz'in gözüne ilişip dikkatini çekmiştir. Sultan, özellikle askerlerin nereye gönderildiklerini öğrenmek için Serasker'i istemiştir. Hüseyin Avni Paşa hemen saraydan dönüşünün ardından, bir daha Sultan tarafından davet edildiğini işitir işitmez sebebini bilmediğinden dolayı fevkalade telaş ve endişeye uğramıştır. Zaten Paşa, o gün sabahleyin Kayserili Ahmed Paşa'ya sırlarını açık ettiğinden dolayı pişmanlık içindeyken bu kez Sultan'ın yaverinin kendisini çağırma gelmesinden dolayı ne yapacağını şaşırmıştır. Hüseyin Avni Paşa artık bozgunun keşfedildiğine ve icraatın elden gittiği düşüncesine kapılmıştır. Bununla beraber ilk anda Paşa, ayağında ortaya çıkan şiddetli ağrı sebebiyle Sultan'ın huzuruna gidemeyeceğini beyan etmiş; lakin bu cevaba karşı Sultan tarafından hemen o gece mutlaka saraya gelmesi

için emir almıştır. Bu esnada Paşa'nın dostları da saraya gider gitmez tutuklanacağını, çünkü düşündükleri icraata dair Sultan'ın her nereden ise malumat aldığını söylemişlerdir. Gerçekten, önceki Sadrazam Mahmud Nedim Paşa, Pazartesi gecesine doğru bozguncuların bu fikirlerine dair bilgi almış ve Sultan Abdülaziz'e arz için saraya kendi yeğenini göndermiştir. Hâlbuki Paşa'nın yeğeni, bozguncularla ortak olması sebebiyle saraya bilgi vermek şöyle dursun belki bozgunculara bildirmeyi tercih etmiştir.

Bu minval üzere, önüne set çekilmesi mümkün olmayan uğursuzluk Sultan Abdülaziz'i sürekli takip etmiştir. Şimdi yukarıda zikrolunan tesadüfi olayın cereyan şekli, Sultan hazretlerinin başına gelecek felaketlerin hemen o gün gerçekleşmesine sebep olmuştur.

Hüseyin Avni Paşa, bundan sonra teşebbüsün ertelenmesinin uygun olmadığını anlamıştır; zira Mahmud Nedim Paşa'nın tekrar riyasete gelmesi muhtemel olması sebebiyle onun, bozgunu sel gibi kan dökerek bertaraf etmesi umuluyordu. Bunun üzerine Serasker, son derece makam ve mevki düşkününü olması hasebiyle artık Sultan'ı hemen o gece hal' etmeye karar vermiş ve planın düşünceden uygulamaya geçmesini bizzat kendisi kontrol etmeyi uygun görmüştür. Hüseyin Avni Paşa, bu icraatı Müslümanlar nazarında şeriata uygun göstermek için derhal bozguncuları toplayıp bu işe dair şeyhülislâm fetvasının gerekli olduğunu söylemiştir. Şeyhülislâm ise buna daha evvelden hazır bulunması sebebiyle Sultan'ın azli için fetva vermiştir. Sultan Abdülaziz'in hal'i için verilen fetvanın içeriği gazetelerle neşredilmiş ve aşağıdaki ifadelerden ibarettir: *Eğer müminlerin emiri olan bir kimse şuuru bozulmuş olup da devlet işlerinin idare iktidarını kaybederek devlet hazinesini özellikle halk ile memleketin kaldıramayacağı derecede kendi menfaati uğrunda sarf ederse ve eğer dinî*

ve dünyevi meselelerin işleyişinde fitneye sebep olursa velhasıl yönetimde bekası, ahali ve memleket hakkında zararlı ise azli lazım gelir mi?

“Evet”

İmzâ

“Hasan Hayreddin”

Hüseyin Avni Paşa, bu fetvayı aldıktan sonra Bâb-ı Seraskerî önüne birkaç tabur asker getirtirmiş ve kendisince bu askerlerin kumandasının emniyetlerini müsellemler⁴⁰ olan zâtlara vermiştir. Onlardan biri Serasker’in akrabası Redif Paşa ve diğeri bilahare Şipka muhârebelerinde cesaret gösteren ve o sırada Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne (Kara Harp Okulu) Nâzırı bulunan Süleyman Paşa’ydı. Bu zâtlar sarayı kuşatmışlar ve bu esnada askerlere güya Sultan’a hücumları muhtemel olan Hristiyanlardan, Sultan hazretlerini koruyacaklarını söylemişlerdir. Bu olay geceleyin cereyan etmiş ve Hüseyin Avni Paşa bizzat Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne’ye giderek öğrencilerin hepsini toplayıp onlara hitaben bir nutuk vermiş ve bütün memleket ile vatan evlatlarının ümitlerinin o gün onlara çevrilmiş olduğunu ve vatani kurtarmak için bizzat kendi kendilerine çalışmaları zamanının gelmiş olduğunu beyan etmiştir. Sonradan bu öğrenciler dahi sarayı kuşatan askerler arasına katılmıştır.

Gece yarısına yaklaşmış ve saray halkı derin bir uykuya dalmıştır. Bu sırada yalnız Kızlar Ağası⁴¹ uyanıktı; zira kendisinin o gece meydana gelecek

---

⁴⁰ Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarında barış zamanı ziraatla uğraşıp savaşlara süvari olarak katılan ve yeniçeri ocağının kurulmasından sonra geri hizmete alınarak sefer esnasında yol açmak, köprü yapmak, top çekmek gibi işlerle görevlendirilen vergiden muaf bir çeşit asker veya askerî sınıf. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, “Müsellemler” (Erişim 25 Ocak 2021).

⁴¹ Osmanlı sarayında harem ve enderunun en büyük ağası ve diğer ağaların âmiri durumunda olan, rütbesi sadrazam ve şeyhülislâmdan sonra gelen siyah hadım ağası, dârüssaâde ağası. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, “Kızlar Ağası” (Erişim 25 Ocak 2021).

hadiseden malumatı vardı ve kendisi de bozguna katılmıştı. Zaten Kızlar Ağasının yardımı mutlaka lazımdı, çünkü Osmanlı Devleti'nde muteber olan usul gereğince Sultan, ihtiyat gereği geceyi geçirmek üzere zevcelerinden veya cariyelerinden birinin hüccresine çekilir, bu hücreyi Kızlar Ağasından başkası bilmezdi. Bozguncular, evvelce Kızlar Ağasından söz almasaydı, Sultan Abdülaziz'i bulmak için büyük zorluklara katlanırdı. Hatta onların aradıkları zaman Sultan firar ederek kendisine sadık kalan askerleri ayaklandırabilirdi.

Sarayı kuşatan askerler hakkındaki güvenliğin pek az olduğu şu kıssadan da anlaşılır: Şöyle ki askerler arasındaki miralaylardan biri asıl işe başladığında şüpheyi üzerine çekmiş ve derhal azledilerek yerine miralaylığa terfi edilen kaymakam geçirilmiştir. Bununla birlikte bu esnada dahi mevcut neferlere, sarayın Hristiyanların hüccumu tehlikesi altında bulunduğu ifade edilmiştir.

Alınan tedbirler sayesinde sarayın tamamen kuşatılması son bulduğunda Süleyman Paşa, birkaç mektep talebesiyle beraber Sultan Abdülmecid'in şehzadesi ve yaşça en büyük olması sebebiyle saltanat varisi olan Murad Efendi'nin odasına gitmiştir. Murad Efendi onları gördüğünde kendisini idam için geldikleri düşüncesine kapılarak son derece muzdarip olmuştur. Sultan Murad, Süleyman Paşa ile beraber çıkmaktan ısrarla kaçınmış ve öldürmek için geldiklerini zannederek hemen orada öldürmeleri için ricaya başlamıştır. Bu esnada onların yanına giren Hüseyin Avni Paşa, korkmuş prensi teskin etmek için her türlü çabayı sarf edip kendisinin idam edilmek için değil tahta geçirilmek üzere çıkarılacağını arz ve beyan etmiştir. Murad Efendi bu ifadeleri işittikten sonra çıkarken beti benzi solmuş ve bütün vücuduyla titremiştir. Serasker, Sultan'ın bu telaşını teskin etmek için koltuğuna

girmiş ve elindeki revolveri Murad Efendi'ye vererek kendi tarafından cüzî bir kabahat meydana geldiğinde bu revolver ile kendisini öldürmesini emretmiştir.

Hüseyin Avni Paşa, saraydan çıkınca Murad Efendi'yi kendi yanına oturtmuş ve kendisini Dolmabahçe Sarayı civarındaki camiye getirmiştir. Cami iskelesinden ise İstanbul'a geçmek kararlaştırılmıştır; fakat o ikisi kararlaştırılan noktaya geldiklerinde kayığı bulamamışlar ve neticede her ikisi, bir müddet fazlasıyla telaş içinde kalmışlardır. Bunun üzerine Serasker, Murad Efendi'yi camide gizledikten sonra deniz sahiline gidip denizin durumunu etraflıca araştırmıştır. Bu esnada deniz hakikaten sertti ve son derece dalgalıydı. Serasker'e, burada geçirdiği her dakika saat gibi gözükmüş hâlbuki bu dakikalar kendisi için pek kıymetli olmuştur; zira bu gibi zamanlarda en az gecikme bile büyük neticeler doğurabilir. Zaten ne kadar büyük ve mühim işler, anlaşıldığı gibi önemsiz bir vaka üzerine zarara uğrayıp yok olmuşlardır! Serasker makamına karadan giden yol pek uzun olduğundan, Serasker kayığı çaresizce beklemeye mecbur kalmıştır.

Nihayet Serasker'in yüreği müsterih olmaya başlamıştır; çünkü gece karanlığı içinde sahile yaklaşan kayığın eşkâli gözükmüştür. Bunun arkasından tahminen yarım saat zarfında Murad Efendi ile Serasker, Bâb-ı Seraskerî'ye ulaşmışlardır. Sadrazam, Şeyhülislâm ve Mekke Şerifi'nin biraderi - o ikisini orada bekliyorlardı. Midhat Paşa ve diğer bozguncuların çoğu burada toplanmıştı. Velhasıl Müslüman ve Hristiyan olarak takriben beş altı yüz kişi vardı. İşte toplanan bu ahali önünde yeni halifeyi resmen ilan etmek demek olan resmî biat gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda yeni hilafete geçen V. Murad

artık canından tamamen emin ve müsterih olarak bütün siyasî suçluları affetmiş ve önceki hükümdardan kalmış bütün paraları hazineye bahşettiğini söylemiştir.

Redif Paşa, Murad Efendi'nin tehlikede olduğunu duyar duymaz, kuşatan askerlerin kumandasını Süleyman Paşa'ya havale edip elinde revolver tutarak Sultan Murad adına sarayın açılmasını emretmiştir. Her ne kadar saray kapısının iç tarafındaki nöbetçi buna mâni olacak olmuştaysa da Sultan Abdülaziz'in artık hal' edildiğini ve yeni halifeye asi gibi sayılarak katledilmesinden kapıyı açıp girenlere yol göstermesinin hayırlı olduğunu işitince razı olmuştur.

Redif Paşa macerayı Kızlar Ağasına beyan ettikten sonra Sultan Abdülaziz'i uyandırmak için emir vermiştir. Sultan'a, ahali ve askerlerin arzusuyla hal' edildiğini ve iyâliyle⁴² beraber ikameti için Topkapı Sarayı'nın belirlendiğini anlatmıştır. Sultan Abdülaziz de zaten gürültüden uyanarak Redif Paşa ile Kızlar Ağasının konuşmasını işitmişti. Bunun üzerine derhal yatağından kalkıp onların yanına girmiştir. Redif Paşa yukarıdaki ifadesini bir daha söylemiştir. Sultan Abdülaziz bu esnada Redif Paşa'ya pek fazla vakar dairesinde davranmış; hatta adeta hiç aldırmamıştır. Neticede Sultan, Redif Paşa ile sual ve cevaba bile girişmeksizin konuşmayı yalnız Kızlar Ağasıyla icra etmiş ve her şeyden önce: *"Acayip, şimdiye kadar lütfuma boğduğum Redif Paşa'ya ne fenalık etmişim? Eğer hatada bulundum ise onu düzeltmeye hazırım"* demiştir; lakin Redif Paşa, Sultan hazretlerinin bu sözünü keserek: *"Şimdi konuşma zamanı değildir. Acele etmeliyiz yoksa bir felaket vuku bulabilir; çünkü memnun olmayan halk*

---

⁴² Aile reisinin geçimlerini sağlamak zorunda olduğu kimseler, çoluk çocuk. *Kubbealtı Lugati*, "Ayal-Iyal-Iyal" (Erişim 4 Şubat 2021).

fazlasıyla galeyandadır ve saray civarındaki sokaklarda dolaşmaktadır. Bunun üzerine ben sizden gördüğüm iyiliklere karşılık teşekkür için sizi sağ salim olarak Topkapı Sarayı'na götürmek isterim” diye söylemiştir.

Kızlar Ağası, Sultan Abdülaziz'in tereddüdünü görünce işin hızlıca bitirilmesi gerektiğini anlamış ve Sultan hazretlerine *“Siz her şeyin elden gittiğini ve halkın yeni halife seçtiğini anlamıyor musunuz?”* diye bağırmıştır.

Bunun üzerine Sultan Abdülaziz çarçabuk giyinip Redif Paşa'nın arkası sıra gitmiştir. Sultan'ın bu esnada direnmemesi, mahvına sebep olmuştur; zira bilahare bizzat Hüseyin Avni Paşa'nın itiraf ettiği şekilde - eğer Sultan hazretleri, Redif Paşa'nın sözünü dinlemeyip de kendisine sadık birkaç zabiti kışlalara göndermekte başarılı olsaydı - iş bambaşka renk kazanırdı.

Fakat her nasılsa uğursuzluk Sultan'ı bırakmamış ve en fazla kat'î bir zamanda gevşemesine sebep olmuştur. Dikkate değerdir ki, bütün saray fertleri arasında Sultan için çıkışacak bir kişi ortaya çıkmamıştır.

Sultan Abdülaziz sahile yaklaşip kayığa bindiği sırada çalkalanan dalgalardan ürkerek biraz beklemiştir. Bunu gören Redif Paşa, derhal yaklaşarak Sultan'ı kayığa itivermiştir. Sultan'ın kendisiyle beraber hiç olmazsa validesini ve evlatlarını göndermelerini niyaz etmesine karşı orada bulunan Bahriye Ferîki (Amirali) Arif Paşa, kendisine verilen talimatta bu hususa dair hiçbir şey denilmemiş olmasından dolayı isteğini reddetmiştir. Bundan sonra Redif Paşa, kendi esiriyle beraber kayığa binmiş ve bu sırada daha dün iktidar sahibi bir hükümdar olan zâtın artık ahalinin elinde oyuncak hükmünde olduğu ve ahalinin Sultan üzerinde yeni iktidarı göstermek için çalışmakta bulunduğu görülmüştür.

Gerçekten, şanlı bir hükümdar için ve özellikle Doğu memleketleri padişahı için daha birkaç saat dilediği gibi hareket etmeye muktedir olan; hatta

kendisinin bile tabi olmaya mecbur olduğu yeni prens üzerinde istediği şekilde tasarruf etme iktidar ve kuvvetine sahipken birdenbire bayağı ahali zümresine karışmak ne kadar da güçtür!

Sultan Abdülaziz, kendisinin İstanbul Boğazı boyunca Eski Saray’a getirildiği ve yanına ancak en yakınları olan validesi, eşleri, evlatları ve otuz kadar halâiki⁴³ katıldığı sıralarda çok fazla üzölmüş olsa gerektir.

İşte 1861 tarihinde biraderi Sultan Abdülmecid’den sonra tahta geçen Sultan Abdülaziz, böylece sükût etmiş; hâlbuki tahta geçtiği esnada ahâlî Sultan Abdülmecid Hân’ı ileri derecede gevşeklikle ve zayıflıkla itham ederek eleştirmiş, Sultan Abdülaziz hakkında pek çok ümit beslemiştir. Sultan Abdülmecid Hân, merhametli bulunması sebebiyle Fransa Kralı On Beşinci Lui’ye benzeyerek daha önce Kral’ın dediği gibi “*Benden sonra isterse tufan olsun!*” diye nida edegelmıştır. Neticede Sultan Abdülmecid Hân hakkında düşmanlık gösterenler bulunmadığı gibi, ölümünün ardından ona acıyanlar da bulunmamıştır. Kendisine halef⁴⁴ olan Sultan Abdülaziz, metin, dürüst ve biraderinin müsrifliği derecesinde tasarrufa riayet etmekle meşhur olmuştur. Yeni Sultan, Osmanlı Devleti için yeniden saadet devri açacak gibi sayılarak hakkında ortaya çıkan ümit ve sevinç sonsuz olmamıştır. Hâlbuki on beş sene sonra yine de bu hükümdarın sükûtu ahaliyi sevindirmiş ve ahalinin asıl yenilenme devrinin bundan sonra ortaya çıkacağı düşüncesine kapılmasına sebebiyet vermiştir.

---

⁴³ Cariye, hizmetçi.

⁴⁴ Sonradan gelen ve birinin yerine geçen kimse.

4

Mayıs'ın on sekizinci günü öğle vaktine doğru - Osmanlı sülalesinin otuz üçüncüsü olarak tahta geçen ve henüz otuz altı yaşını tamamlayan - padişah bütün vükelâsıyla beraber Bâb-ı Seraskerî'den çıkmış ve bu esnada halk şenlikler yapmış, toplar atılmaya devam etmiş ve böylelikle Dolmabahçe Sarayı'na varmıştır. Sultan'ın saraya varışının ardından, İstanbul'da ikamet eden bütün Osmanlı memurları tarafından yapılan resmî tebrik gerçekleşmiştir. İşte bu merasim Türkçe *rikâb* ismiyle adlandırılmıştır.

Bunun ardından üç gün beylik gemileri, bayraklar ve sancaklarla donatılmış ve toplar atılmıştır. Geceleri ise hem bütün İstanbul hem de Boğaziçi, İstanbul halkının donatabildiği şekilde donatılmıştır.

Murad Efendi'nin cülûsu⁴⁵ gerçekleşir gerçekleşmez Bâb-ı Âlî'nin baş tercümanı yabancı devletlerin sefirlerine giderek tercümesi aşağıda yazılmış Fransızca ifadeleri bildirmiştir:

---

⁴⁵ Tahta geçmek.

“Heyet-i Vükelâ’nın, askerlerin ve milletin genelinin arzusuyla Sultan Abdülaziz hal’ edilmiş ve Murad Efendi hükümdar tanınmıştır.” Aynı zamanda Mekke Şerifi’ne, Mısır Hidivi’ne, valilere ve mutasarrıflara telgraf çekilmiş ve telgraf aşağıdaki ifadeleri içermektedir: “Allah’ın takdiri ile ve halkın kabulü ile Sultan Abdülaziz hal’ edilmiştir. Şer’an ve kanunen saltanat varisi olan Sultan Murad, bugün Osmanlı tahtına cülûs etmiştir. Başarı Allah’tandır. Yeni hükümdarın tahta cülûs ettiğini zaman kaybetmeksizin halka ilan ediniz 7 Cemaziyelevvel⁴⁶ 1293 senesinde.” [yani] 18 (30) Mayıs 1876’da.

Sir Henry Eliyot, derhal bütün Osmanlı Devleti memleketinde ikamet eden İngiliz konsoloslarına durumu bildirmiştir. Sultan Murad’ın Osmanlı tahtına cülûsu gerek Müslüman gerek Hristiyan ahaliye iyi bir etki meydana getirmiştir. Hatta Sir Eliyot’un kendi konsoloslarına çektiği telgrafta, bu iki ahali arasındaki münasebetlerin samimi ve son derece dostane olduğu da yazılmıştır.

Bir önceki Heyet-i Vükelâ’nın, yukarıda bulunan başarısının ardından yaptıkları ilk icraat, Sultan Abdülaziz’in mallarına el koymak ve mühürlemekten ibarettir. Bu malların otuz milyon lira kıymetinde olduğu tahmin ediliyordu. Doğrusu pek çok kıymetli eşya bulunmuş ve özellikle tam on milyon Osmanlı lirasına ulaşan konsolit⁴⁷ hisseler çıkarılmıştır. Fakat para olarak yalnız beş yüz bin lira bulunabilmiştir. Sultan Abdülaziz, mallarının hesaplanması için en çok Kıpti asıllı bir Hristiyan’ın hizmeti görülmüştür. Mevcut ev-

---

⁴⁶ Hicri yılın beşinci ayı.

⁴⁷ Anaparasının ödeme tarihi belirsiz olan ve sadece faizi ödenen devlet tahvili; Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde devlet borçlarına karşılık çıkarılan hisse senetleri ve tahviller. Bkz. *Kubbealtı Lugati*, “Konsolit” (Erişim 4 Şubat 2021).

raktan, zırhlılar için altı milyon lira, Krupp toplar için yine tahminen altı milyon lira, tersanelerin inşası için ise üç milyon lira harcandığı anlaşılmıştır. Bu minval üzere Sultan'ın saltanatı müddetinde aldığı aylık ödeneğin yarısını devlet menfaatleri uğrunda sarf ettiği ortaya çıkmıştır.

Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan meblağların büyük kısmı vükelâ arasında taksim edilmiştir. Bir rivayete göre onlar bu meblağları doğrudan doğruya kendi zimmetlerine geçirmişlerdir. Diğer bir rivayete göre ise bir muhâbebe olduğunda harcanmak üzere ayırmışlardır. Ancak bu değişimi icra eden zâtların özellikle Sultan Abdülaziz'in zâtına mahsus kıymetli şeyleri edinmeye çalıştıkları şüphesizdir. Onlar mesela gayet güzel Arap atı koşumunu, her birini dört beş bin lira kıymetinde bulunan mücevher tabaka kutularını, bir de zevceleri için kıymetli pırlantaları ellerine geçirmişlerdir.

Mayıs'ın on sekizinci günü gecesini Heyet-i Vükelâ, ahali adına neşredilecek beyannameyi tertip etmek ve aslında mason ortaklığına dâhil olduğu rivayet edilen Sultan Murad'ın kabul ettiği Meşrutiyet yönetimi idare esaslarını müzakere etmek üzere Dolmabahçe Sarayı'nda geçirmiştir. Murad Efendi'nin mason zümresine dâhil olduğu Mösyö de Rağlan'ın "Resmî Osmanlı Devleti" isimli telifinin 318. sayfasında kayıtlıdır. Hemen akabinde Midhat ve Halil Şerif Paşalar, Meşrutiyet yönetiminin icrasını gerekli görmüşler; lâkin Mehmed Rüşdü Paşa ile Hüseyin Avni Paşa bu hususta son derece şiddetle muhalefet etmişlerdir. Şimdi gerçekleşmesi muhtemel olan bir mücadelenin önünü almak için onlar Meşrutiyet yönetimi idare ilanını, Sultan Murad'ın ecnebi devletler tarafından onaylanmasına kadar ertelemişlerdir. Bundan başka ilanın ertelenmesine, o sırada ortaya çıkmak üzere olan bir takım dâhili hâdiseler de sebebiyet vermiştir.

Mayıs'ın yirmisinde Bâb-ı Âlî'de Hatt-ı Hümâyün okunmuş ve zaten bu gibi durumlarda hükmü geçerli ve muteber âdete uyararak birçok vaadi kapsamıştır. Bu Hatt-ı Hümâyün'da diğerlerinden farklı olarak tek başına koyulan madde, Heyet-i Vükelâ'nın o sırada mevcut olan müşkülâtın önünü almak üzere ıslahat yapmaya memur edilmelerinden ibaret bulunmuştur. Hatt-ı Hümâyün bir de mevcut vükelâyı yerlerinde bırakmış ve Osmanlı Devleti mali işlerini ıslah etmek için Herekeli madeni gelirlerini, bizzat Sultan Abdülaziz'e ait birçok çiftliği, bir de "Aziziye" Vapur Şirketi'ni bırakmış ve kendi hâssa hazinesi⁴⁸ ödeneklerinin yalnız üç yüz bin Osmanlı lirasından ibaret olacağını hatırlama getirmiştir.

"Genç Osmanlı Fırkası" bu müsâadeleri hiç yeterli görmeyerek memnun kalmamıştır. Diğer taraftan ulemâ dahi Hatt-ı Hümâyün'dan, Müslümanlar ile Hristiyanların bir tutulacağı neticesini çıkararak hoşnut olmamışlardır. Böylece bu Hatt-ı Hümâyün, iki fırkayı da memnun edememiştir.

Mayısın yirmisinde Sultan Murad'ı ilk onaylayan devlet Fransa'ydı. Sir Eliyot ise sanki Osmanlı Devleti saltanat değişiminin Batı memleketleri korumasına mazhar olacağını ortaya koymak için derhal Fransa sefiri Mösyö de Borgoen'e katılmıştır.

Rusya'nın onayının ancak Mayıs'ın yirmisinde gerçekleşmesi sebebiyle ihtilal günü Rusya'nın Boğaziçi'ndeki gemileri diğer birtakım devletlerin gemileri gibi donatılmamıştır. Bu husus dikkat çekmiş ve halk arasında Rusya'nın güya Sultan Murad'ı onaylamak istemediğine dair dedikodu olma-

---

⁴⁸ Padişahlara ait emlak, arazi vb. şeylerin gelir ve giderleri ve bunlara bakan teşkilat. *Kubbealtı Lugati*, "Hazine" (Erişim 5 Şubat 2021).

sına sebep olmuştur. Halk, dedikoduya ilaveten gayet kuvvetli bir Rus donanmasının İstanbul Boğazı girişinde bulunarak Sultan Abdülaziz'i kurtarmak teşebbüsünde olduğunu ilave etmiştir. Sözün kısası, meydana gelen değişimin başlıca neticesi aslında isyan eden Slavları himaye eden Rusya'dan nefret etmesi ve düşmanlık göstermesinden ibaretti. "Genç Osmanlı Fırkası" hatta hemen sonrasında Rusya'ya harp ilan edilmesini gerekli görmüş ve 1854 tarihinde devletlerin yardım ettikleri gibi bu defa dahi edeceklerini; çünkü Rusya'nın azimetini ve Slavlığın ilerlemesini istemediklerini ortaya koymaya çalışmışlardır.

Bu esnada Sultan Abdülaziz, aile halkıyla beraber yalnız beş odadan oluşan ve Topkapı Sarayı'na bağlı köşkte, şiddetli nezaret altındaydı. Saltanat değişimini yapan bu zâtlar hemen ilk gün halinin ve yaşamasının pek ağır olacağını anlatmışlardır. Sultan Abdülaziz'e nezaret eden adamlar, talimat almadıklarını beyan ederek Sultan'ın Dolmabahçe'den Topkapı Sarayı'na gelirken şiddetle yağın yağmurdan son derece ıslanmış çamaşırını bile değiştirmemişlerdir. Hatta asıl nezarete memur edilen İbrahim Ethem Bey - önceki hükümdarına - kendi başına yemek bile veremeyerek talimat için Dolmabahçe Sarayı'na gitmiştir. Bu sarayda ise Mabeyn⁴⁹ Müşîri Nuri Paşa böyle bir şeye karışamayacağını beyan etmiştir. İbrahim Edhem Bey ne yapacağını şaşırılmış ve sonra sarayda Hüseyin Avni Paşa'ya rast gelerek meramını anlatmıştır. Serasker, bu esnada Meclis-i Vükelâ'ya dâhil olmak üzere saray merdiveninden çıkıyordu ve bu hususta vükelâyaya danışacağını söyledi. Ondan

---

⁴⁹ Osmanlı sarayında devlet işlerinin görüldüğü mekân. Bkz. Ali Akyıldız, "Mâbeyn-i Hümayun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 4 Şubat 2021)

sonra İbrahim Edhem Bey meclise istenmiş ve Sultan Abdülaziz'in bütün işlerini görmek Edhem Bey'e havale edilmiştir. Hâlbuki bu sırada Sultan Abdülaziz bütün halkıyla beraber aç kalmış; hatta küçük yaştaki çocuğu için bile bir kâse çorba bulamamıştır.

Sultan Abdülaziz bu esnalarda tarifi ve tanımı mümkün olmayan vicdan ızdırabı içinde bulunmuş olsa gerektir. Sultan hazretleri bütün vaktini şiddetli sükût içinde sakalını karıştırarak geçirmiş ve son iki üç sene zarfında edindiği âdetten dolayı sakalından bazı kılları koparmakla meşgul olmuştur. Sultan'ın ilk ızdırıp ve endişeleri, başını tıraş etmelerinden dolayı ortaya çıkmıştır. Şimdi Sultan Abdülaziz berberin, kendisini tıraş ettiği esnada anlaşmalı bir şekilde boynunu kesmesin diyerek iki eliyle boynunu tutmuştur. İşin sonunda Sultan, bu gibi sıkıntıyla yaşamaktan usanmış ve Mabeyinci⁵⁰ Fahri Bey'i Sultan Murad'ın huzuruna gönderip kendisine ne şekilde muamelede bulunacağını sordurmuştur. Murad Efendi, son derece emniyet bahşeden cevaplar verip selefi hakkında iyi muameleden ayrılmayacağını söylemiştir. Sultan Murad, bu sırada ilaveten amcasının başına gelen felaketlerden dolayı asla kabahatli olmadığını ve Osmanlı tahtına sadece ahalinin arzusuyla çıktığını beyan etmiştir. İşte bunun üzerine Sultan Abdülaziz, Sultan Murad'a bilahare Türkçe gazetelerle neşrolunan malum mektubu gönderip aşağıdaki ifadeleri yazmıştır: *“Kendime gelince, maksadım yalnız zâtınızın himayesi altında müsterih olarak yaşamaktan ibarettir. Sizin benden bahtiyar olmanızı samimi kalple arzu ederim; zira ben bizzat kendi dağıttığım silahların daha sonra kendi aleyhime*

---

⁵⁰ Padişah iradesini gereken yerlere iletme, resmî veya özel işleri olanlarla konuşup isteklerini padişaha arz etmek ve padişahın dışarı ile ilişkilerini sağlamlaştırmakla görevli saray memuru. *Kubbealtı Lugati*, “Mâbeyinci” (Erişim 4 Şubat 2021).

çevrildiğini teessüfle izledim." Bu cümle Sultan Abdülaziz'in kendi evladı gibi sevdiği askerlerin 18 Mayıs tarihinde geceleyin kendisine hıyanet etmelerinden kaynaklanan büyük hüsrandan ortaya çıkmış olsa gerektir. Yukarıda bulunan mektubu gönderirken Sultan Abdülaziz - pek fazla havadar yerde yaşamayı sevmesi hasebiyle - Sultan Murad'dan Çırağan Sarayı'nda ikameti için müsaade istemiştir. Sultan hazretleri, böylece bizzat Sultan Murad Efendi ikametine tahsis etmek üzere inşa ettirmiş olduğu Feriye Köşkü'nde oturmak ve Çırağan bahçesinin havasından faydalanmak emelindeydi. Sultan Murad kendi amcasının bu ricasını derhal yerine getirmiştir. Bu minval üzere Sultan Abdülaziz'in Bursa'ya gönderilmesine dair Meclis-i Vükelâ'da gerçekleşen müzakere neticesiz kalmıştır.

Sultan Abdülaziz, yukarıda bahsedilen mektubuyla kendi kendini hal' etmiş olmasından dolayı bizzat kendi başına Sultan Murad için tehlikeli sayılmaktan kurtulmuş; velakin Sultan, her ne kadar taraftarları pek az ise de değişikliği yapanları rahatsız etmiştir. Doğrusu Sultan hazretlerini merkez noktası kabul edebilen ve yeni değişim icraatından hoşnut kalmayan büyük kişiler fitne çıkarabilirlerdi. Bunun üzerine Midhat Paşa'nın sükûnetli konağında kendine muhalif bulunanların tekrar Sultan Abdülaziz'i tahta çıkarabilmelelerinden ötürü rahatsızlık meydana gelmiştir. Bundan kurtulmak için en iyi çarenin Sultan Abdülaziz'i şehit etmekten ibaret olacağı da düşünülmüş, bu fikre düşen bozguncular kendi fenalıklarını yapmaya gizlice hazırlanmışlardır.

Aslında uslu ve iyi yürekli olup daima değişken mizacı bulunan Sultan Murad, tahta çıkar çıkmaz şöhret kazanmak teşebbüsüne girmiştir. Sultan, herkese lütfedip iyi muamele göstermiş ve huzuruna yalnız Bâb-ı Âlî yüksek memurlarını değil belki bayağı insanlar, hatta tüccar ve esnafı, gazetecileri

bile kabul etmiştir. Murad Efendi'yi çevreleyen zâtlar, her şeyden evvel başına yardım etmeyi düşünmüşlerdir. İşte o sırada Sultan Murad'ın Başkatibi Sadullah Bey, sarayda basın için ayrıca kalem teşkil etmiştir. [Bu zât bilahare Viyana elçiliğine atanmış ve bu senenin başında Viyana'da intihar sonucu vefat etmiştir.]

Sultan Murad Efendi, hemen ilk cuma selamlığını yerine getirmek için gayet tantanalı bir şekilde Ayasofya Camii'ne gitmiştir. Bu münasebetle Sultan'ın güzergâhında büyük kalabalık toplanmıştır. İstanbul, adeta bayram günlerinde görülen halini kazanmıştır. Yalnız ulemâ gürûhu, Müslümanların halifesinin İslâmiyet âdetlerine aykırı olarak camiye eldivenlerle gitmesinden dolayı gücenip Sultan'ı eleştirmişlerdir.

Bununla beraber "Eski Osmanlı Fırkası"nın bu gibi eleştirilerine karşı "Genç Osmanlı Fırkası" Sultan'ı Batı medeniyetine tamamen riayet etmemesinden dolayı ayıplıyordu. Bunun üzerine "Genç Osmanlı Fırkası", Sultan Murad'dan Meşrutiyet yönetimini yerine getirmek üzere Doğu'da hiç yürürlükte olmayan icraattan bile geri kalmamışlardır. Mesela Mayıs'ın yirminci gecesi medrese talebeleri, sokaklarda meşalelerle dolaşmışlardır. Medrese talebeleri bu minval üzere İstanbul sokaklarında gezip dolaştıkları sırada Midhat Paşa'nın konağı önünde evvela dua okumuşlar ondan sonra "*Padişahım bin yaşa*" diye bağırılmışlardır. Sonra "*Şûrû-yı ümmet!*" diye nida ederek akabinde "*Yaşasın Midhat Paşa!*" demişlerdir.

Bu esnada Sultan Murad bizzat kendisi dahi süregelen durumlara tabi olarak adeta esir olmuştur; zira vükelâsı onu hiç bırakmamıştır. Vükelâdan üçü, hatta sarayda bile geceleyerek Sultan Murad'ı kendi nüfuzları altında bulundurmaya çalışır ve diğer vezirler ile münasebette bulunmasına mâni

olurlardı. Meşrutiyet yönetimine gelince Meclis-i Vükelâ, onun ilanını içişle-
rin düzeltilmesi ve isyan halinde bulunan eyaletlerin teskin edilmesi zama-
nına kadar ertelemeye karar vermiştir.

Sultan Murad tarafından verilen teminata binaen emniyeti artan Sultan
Abdülaziz, memnuniyetle Çırağan Sarayı'na geçmiştir. Sultan'ın kayığı sahile
yanaşır yanaşmaz ister istemez mahrum olduğu havadan istifade etmek üzere
bahçeye doğru gitmiş; lakin Sultan'a nezaret eden zabıt onu - artık bir daha
içerisinden çıkmak müyesser olmayan - saray dairesine girmeye zorlamıştır.
Sultan Abdülaziz, bu zabıtın emrine boyun eğerken şiddetli kederinden do-
layı titremiştir. Bunun üzerine Sultan, kendisinin gerçekten esir olduğunu an-
lamış ve bundan böyle sürekli bir keder içine dalmıştır.

Şirket-i Hayriye vapurlarının kesintisiz gelip gitmeleri, diğer ticaret va-
purlarının ardı sırası kesilmeksizin gidip gelmeleri ve nihayet bizzat kendi
parasıyla yaptırdığı saray süslemelerinin gözü önünde bulunmaları, Sultan
Abdülaziz'in felakete sarsılmış asabını külliye zedelemiştir. Saray içinde or-
taya çıkan az çok şamata Sultan'ı telaşlandırmış ve bu sebeple uyku uyuma-
maya zorlamıştır. Doğrusu Sultan her gürültüyü işittiğinde titriyordu. Sultan
Abdülaziz her an ve zaman ölüm tehlikesinde bulunduğu sebeple daima bir
katil bekliyordu. Böylece Sultan'ın düşkünlüğü bazen delilik eserleri göster-
mesine sebep oluyordu. Böylelikle büyük şehzadesi olan Yusuf İzzeddin
Efendi'yi - hâssa müşîri olduğu halde paşaların fikirlerine vakıf olamamasın-
dan ve umumiyetle muhâtarayı evvelden keşfedememiş olmasından dolayı
yeriyor ve kınıyordu. Sultan, bazen zırhlılar ile saray tüfekçilerinin kendisini
himaye etmemelerinden dolayı etrafında bulunanlara şikâyet ederdi. Bir riva-
yete göre Sultan, günlerden bir gün kendisini kaybederek saray penceresin-

den atlayacak olmuş; velakin Osmanlı Devleti'nde cari olan âdete külliyen aykırı olarak Sultan Aziz'in harem dairesine giren Mabeyinci Fahri Bey bunun önünü almıştır; fakat bu gibi olaylar nadiren gerçekleşmiştir. Yoksa Sultan'a sıklıkla arız olan hal keder ve büyük ümitsizlikten ibaretti. Sultan Abdülaziz günlerden bir gün Çırağan Sarayı bahçesinde bir hendek kazan bahçıvanları görünce - adeta gaipten haber verircesine - "*Onlar benim kabrimi kazıyorlar! Yakınlarda iş bitecektir*" diye söylemiştir. Bu minval üzere ölüm hissinden ileri gelen ve yüreğini parçalayan kara keder Sultan'ı hiç bırakmıyordu.

Sultan Abdülaziz'in vefatından önceki günlerde Sultan Murad'ın ne gibi icraatta bulunduğu dair tarih hiçbir şey demiyor. Bununla birlikte Sultan V. Murad'ın o esnalarda - sayelerinde tahta nail olduğu bozguncuların nüfuzu altında bulunmuş olacağı ve onların Sultan'ı şiddetle baskılamış olacakları - şüphesiz gibi gözüküyor. Bozguncular, Sultan Murad'ı, Sultan Abdülaziz'in idamına karar vermeye zorlamak üzere kuzeydeki üç devletin yani "*Rusya, Avusturya ve Almanya'nın*" Sultan'ı onaylamaya tenezzül etmediklerini söylemişlerdir; hatta Sultan Aziz'e yardım edeceklerini bile beyan etmişlerdir. Midhat Paşa, Rusya'nın Sultan Abdülaziz'i kurtarması durumunda, Osmanlı Devleti'nin başına büyük felaketler getirebileceğini temin ederek ifade etmiştir. Bu sırada bütün İstanbul'da güya Muhtar Paşa'nın Sultan Abdülaziz'i tekrar tahta oturtmak için Hersek ve Bosna ordusuyla İstanbul'a gelmekte olduğu rivayet edilmiştir. Bu gibi havadis, zihinlerin karışmasına sebep olmuş, bozguncular ise bundan istifade ederek Sultan Murad'a, Sultan Abdülaziz'in bundan sonra Osmanlı Devleti için büyük sıkıntı olduğunu ve ondan en kısa sürede tamamen kurtulmak hususunun mühim ve kaçınılmaz olduğunu sürekli anlatmaktan ve hatırlatmaktan geri durmamıştır. Bunların Sultan Murad'a tesir edip etmediği meçhuldür. Bununla beraber

1881 tarihinde Sultan Abdülaziz'in katillerinin yargılanması esnasında Sultan'ın katle ortak olduğu ortaya çıkmamıştır; ancak her ne olursa olsun Sultan Murad'ın malumatı olarak mıdır yoksa olmayarak mıdır, Sultan Abdülaziz'in şehit edileceği günden bir gün önce kendisine nezaret eden kişiler değiştirilmiştir. Mayıs'ın yirmi üçünde ise Sultan Abdülaziz'in vefat ettiği yayılmıştır. Bu hususta hükümet tarafından resmen duyurulan beyannamede, şehit edilen Sultan'ın güya zihin bozukluğuna yakalanması münasebetiyle sakalını kısaltmak üzere istediği makasla her iki elindeki şah damarlarını keserek intihar ettiği yer alıyordu; fakat az bir zaman sonra ahali arasında katlin ayrıntısı da yayılmıştır. Şöyle ki, Sultan'ın şehadetleri günü Feriye Köşkü'nün hem karadan hem de denizden askerî abluka altına alındığı, Çırağan Sarayı sokağının kapatıldığı ve orayı hiçbir kimsenin geçmesine müsaade edilmediği anlaşılmıştır. Köşkün içinde ve Sultan Abdülaziz'in ikamet ettiği kısımda gürültü ve patırtı işitilmiştir. Bazen pencere camlarının kırıldığı; harem halkının pencerelere koşup yardım istediği görülmüştür. Bu gürültü ve figanlar hem Üsküdar'da hem de Beylerbeyi'nde işitilmiştir. Olayı dışarıdan bizzat müşahede eden zâtlar ölüm korkusuyla mosmor kesilmiş olan Sultan Abdülaziz'in çehresinin kâh birinde ve kâh diğer pencerede gözüktüğünü beyan ediyorlar.

Asayiş ve sükûnet sağlandığında ise Sultan Abdülaziz'in validesini baygın bir halde nakletmişlerdir. Kendisini Feriye Köşkü'nden adeta ölü gibi çıkarıp Topkapı Sarayı'na götürmüşlerdir. Sultan Aziz'in zavallı validesi zaten birçok felaket görmüşken o gün felaketlerin en büyüğünü dahi görmüştür. Son derece serbest yaşamaya alışan saray cariyeleri, Valide Sultan'ı saçından yakalayarak oğluna fena etki ede ede ve haset göstere göstere bu gibi felaketlere sebep olduğunu söyleyip darp etmişlerdir. Sultan Abdülaziz'in üçüncü

zevcesi ise Sultan'ın vefatına tahammül edemeyip intihar ederek hayatı terk etmiştir.

Bâb-ı Âli, Sultan Abdülaziz'in intihar ederek vefat ettiğini ispat etmek için Sultan'ın naaşını muayene etmek üzere on dokuz doktordan oluşan bir komisyon göndermiştir. Doktorlar arasına Avusturya elçilik doktoru Mösyö Sotto ile İngiltere elçilik doktoru Mösyö Dikson da dâhil olmuştur. Bu doktorlar tarafından kaleme alınan rapor daha o sırada bütün gazetelerle neşredilmiştir.

Doktorların raporunda Sultan Abdülaziz'in cesedini Feriye Köşkü'nün alt katında döşeme üzerinde bir şiltede buldukları yer alıyordu. Cesedin oraya nakli için Feriye Köşkü'nün bir duvarını yıkmışlardır. Doktorlara, aslında intihar aleti olması şüpheli bulunan ve takriben on santimetre uzunluğunda olan kanlı makası, ondan sonra Sultan'ın intihar eylemini gerçekleştirdiği daireyi göstermişlerdir. Doktorlar bu dairede pencere yanındaki sedirde pek çok kan görmüşlerdir. Döşeme üzerinde dahi kan pıhtısı görülmüş ve dairenin başka yerlerinde yine kan lekeleri müşahede edilmiştir. Doktorlar yaralara dair ayrıntı verdikten sonra *"Yaraların istikamet ve mahiyetleri, yaraları meydana getiren kesici alet bizi Sultan Abdülaziz'in intihar ederek vefat etmiş olacağına dair ikna ediyor"* şeklinde onaylamışlardır. Hâlbuki 1881 tarihinde katillerin yargılanması sırasında Mösyö Markel isimdeki doktor, doktorlara o esnada Sultan Abdülaziz'in yalnız yüzünün, ellerinin ve ayaklarının gösterildiğini, vücudunun diğer kısımlarının ise gösterilmediğini bildirmiş ve ek olarak, gösterilen kısımların da acele acele gösterildiğini söylemiştir.

Artık 1881 senesi yargılamasında Sultan Abdülaziz'in katiller tarafından şehit edildiği anlaşılınca bu on dokuz doktorun ve özellikle bu sırada tamamen hakikati beyan etmekte seçimi kendisine bırakılan Mösyö Sotto ile

Mösyö Dikson'un pek fazla kızarmış olacakları kendiliğinden anlaşılır ve aşikâr olur!

İngiltere elçilik doktoru, arz edilen protokolü imzalamakla da yetinmeyip *İstanbul* isimli Fransızca gazete ile "*Sultan Abdülaziz'in cesedinde daha önce beyan edilen yaralardan başka yara bulunmadığını*" neşretmiştir. Bir de Sir Eliyot'a verdiği raporda Mösyö Dikson "*Cesedin dikkatli muayenesinde zorlama alametleri görülmemiştir. Hâlbuki ölümden önce mücadele veya diğerinin taarruzu gerçekleşmiş olsaydı elbette bere veya kan hücumu görülürdü*" şeklinde ifade etmiştir. Bununla birlikte bilahare katillerin yargılandıkları sırada şehit edilen Sultan'ın ellerindeki yaradan başka vücudunun diğer kısımlarında da yaralar bulunduğu anlaşılmıştır.

Bugün saltanat etmekte olan Sultan Abdülhamid'in, 1881 tarihinde Osmanlı ailesi hanedanının hükümdarlarınca hiç uygun görülmeyen bir usul kullanarak Sultan Abdülaziz'in katillerini alenen yargılattığı esnada tutulan evrak vasıtasıyla katlin tamamlanmış ayrıntılarına dair bilgi elde etmek mümkündür.

Mayıs'ın yirmi ikisinde Damad Mahmud Celaleddin ve Nuri Paşalar, saray pehlivanlarından Mustafa, Cezayirli Mustafa ve Hacı Ahmed Ağa isimli pehlivanları huzurlarına davet ederek söyleyecekleri sözü ifşa etmeyeceklerine dair yemin aldıktan sonra Sultan Abdülaziz'i katletmeye teşvik etmişler ve her birine otuzar lira vaat etmişlerdir. Ayrıca yaşadıkları sürece her birinin ayda yüzer lira maaş alacaklarını beyan etmişlerdir. Bu teklifi, dedikodu yapmaksızın kabul ettikleri zaman kendilerine Sultan'ı kesmek üzere beyaz saplı bir bıçak verilmiştir. Aynı gün Sultan Abdülaziz'in yanında bulunan Mabe-yinci Fahri Bey, Ortaköy karakolhanesine çağırılmış, karakolhane zabitlerinden Necib ve Ali Beyler tarafından kendisine o gece Feriye Köşkü'ne gelecek

üç kişiyi içeri alması için emir verilmiştir. Bu durum güya padişah emri gereği gibi gösterilmiştir. Fahri Bey'in ifadesine göre, o sırada ilk anda bunu engelleyecek olmuşa da bilahare bu teklifi kabul etmeye mecbur edilmiş imiş. Bu geceyi Mustafa Pehlivan, Cezayirli Mustafa ve Hacı Ahmed Ağa Ortaköy karakolhanesinde geçirmişlerdir.

Sultan Abdülaziz, şehit olacağı gün sabahleyin nispeten daha müsterih görünmüştür. Önceden Sultan'da görülmeye başlanan vesvese ve endişe o gün kendisini terk etmiştir; fakat Sultan'ın, kadere son derece iman etmesi sebebiyle artık işin olacağını Allah'a havale etmiş olması da beklenir. Sultan Abdülaziz, kendi âdeti üzere abdest alıp birkaç sûre okumuş ve gecelik elbisesi üzerine pamuklu bir hırka giymiş olduğu halde alelade oturmaya alıştığı pencereye oturmuştur. Böylelikle Sultan, her ne kadar esir sıfatındaysa da Boğaziçi'nin gayet güzel manzaralarını seyredebiliyor ve daha ötede İstanbul'u dahi görmeye muktedir oluyordu. İşte Sultan, gelecekte gerçekleşebilecek bir felaketin kendisini mahrum etmesi ihtimalini aklına bile getirmeyip şu gördüğü manzaralarda gözüken yerler üzerinde uzun yıllar hüküm sürmüştür.

Sultan hazretleri, Necib ve Ali Beylerin talimatıyla gelen katilleri gördüğünde birden şaşırmıştır. İsimleri zikredilmiş Beyler ise bu esnada kapıda beklemişlerdir. Her ne kadar katiller Sultan Abdülaziz Hân üzerine hücum etmişlerse de birden başa çıkamamışlardı; çünkü Sultan, son derece kuvvetliydi. İşte bunun üzerine Sultan'ın yardım çağırmasından dolayı şiddetli bir

mücadele meydan gelmiştir. Sultan Abdülaziz'in son derece emniyetine mazhar olan Fahri Bey bütün işi kızdırmıştır. Eğer Hadım Ağalardan⁵¹ biri Sultan'ın arkasına geçerek kendisini yıkmasaydı kavga daha çok devam ederdi. Sultan'ın düşmesinin ardından katiller onun üstüne binerek boğmaya başlamıştır. Sultan'ı, Fahri Bey omuzundan yakalamış Cezayirli Mustafa ile Hacı Ahmed Ağa ayaklarından tutmuştur. Mustafa Pehlivan ise evvelce şiddetle göğsüne vurduktan sonra Sultan'ı kanepeye getirmiş ve orada kendisine verilen talim gereğine uygun olarak iki el damarlarını kesmiştir. Bu el damarlarının kesilmesi bilahare Sultan'ın intiharını ispat etmek için kullanılmıştır.

---

⁵¹ Sarayın kadınlara ait kısmına nezaret ederler. Kendilerine "Kızlar Ağası" da denilmiştir. Bkz. Ülkü Altındağ, "Dârüssaâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 4 Şubat 2021).

Yukarıda 1881 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen bir siyasî yargılamadan bahsetmiştik. Bunun üzerine daha önce zikrettiğimiz facialı olayı tamamlamak üzere birkaç hafta bütün İstanbul halkının zihinlerini meşgul eden ve Sultan II. Abdülhamid Hân'ın başlıca mesaisini teşkil eden yargılamanın ayrıntılarını açıklamalıyız.

Aynı iddianamede beyan edildiği şekilde, bu yargılamaya aşağıdaki mesele sebebiyet vermiştir. Şöyle ki Sultan Abdülhamid Hân tarafından verilen özel bir emre binaen sarayın bütün masraf kayıtlarının yoklama edilmesi ve bu sırada saray memurlarından her birinin ne sebeple maaş almakta olduğu soruşturulmaya başlanmıştır. Bunun üzerine, yukarıda önceden zikredilen Mustafa Pehlivan, Cezayirli Mustafa ve Hacı Ahmed Ağa isimli kişilerin her ne kadar küçük hizmetteyseler de küllî maaş yani her bir ayda yüzer lira aldıkları görülmüştür. Olayın tetkikinden, bu maaşın Sultan Abdülaziz Hân'ı şehit etmelerine binaen tahsis edilen mükâfat olduğu ortaya çıkmıştır. Bu kişiler, sorgu esnasında suçlarını itiraf edip katl fiiline Mahmud Celaleddin ve

Nuri Paşalar tarafından teşvik edildiklerini söylemişlerdir; lakin derin araştırmalar neticesinde Sultan'ın katline, Mehmed Rüşdü, Midhat, Hüseyin Avni, Mahmud Celeleddin ve Nuri Paşalar ile Şeyhülislâm Hayreddin Efendi'den oluşan bir komisyon kararıyla hüküm verildiği anlaşılmıştır. Zaten bu komisyonun oyu eklenmedikçe Murad Efendi hiçbir şey yapamıyordu. Bir de yapılan soruşturmanın, bütün Osmanlı sülalesinin kaldırılması ve bunun Bebek yokuşunda bulunan Nisbetiye Kasrı'na Osmanlı ailesi hanedanının davet edilmesiyle meydana getirilmesi hususlarının da Mahmud Celeleddin Paşa teklifi üzerine kararlaştırıldığı anlaşılmıştır; fakat Osmanlı ailesi hanedanının prenslerinden Abdülhamid Efendi bu davetten şüphe ederek icabet etmemiştir. Sultan'ın meseleye kendiliğinden mi yoksa aldığı bir haber üzerine mi vâkıf olduğu meçhuldür, ancak Abdülhamid Efendi'nin istişaresiyle hiçbir prens davete gitmemiştir.

Olayın soruşturulması üzerine ortaya çıkan meseleler, Sultan Abdülhamid Hân'ın zihnine, haksızlığa uğrayarak şehit edilen amcasının intikamının alınması fikrini yerleştirmiştir. Sultan'ın kötülüğünü isteyen bazı kişiler, bu işi yalnız bir darbeye selefi Murad Efendi'yi ve husûsen kendisine düşman olan Midhat Paşa'yı lekelemek emeliyle seçmiş olduklarını söylemişlerdir. Bu kötü niyetli kişilerin düşüncelerinde pek de haklı olmadıkları kuvvetle ümit edilmiştir; zira Sultan Abdülhamid Hân'ın kendi şehit amcası hakkında daima muhabbette bulunduğu gerçektir. Hatta Sultan'ın vefat ettiği işitilir işitilmez Sultan Abdülhamid Hân derin bir soruşturma yürütülmesini talep etmiştir.

Her neyse Sultan, bu kere yazılı soruşturma yapmaya başlamıştır. Bu işin alenen meydana çıkarılmasına karar vermiş olan Sultan Abdülhamid Hân,

yargılamanın bizzat kendi gözü önünde gerçekleşmesini arzu etmiştir. Neticede 1881 senesi Haziran'ının on beşinde padişahın yaverlerinden biri ile kâtiplerinden bir zât, o vakit sefir Mösyö E. P. Novikov'un kaybolmasına binnaen maslahatgüzârlık⁵² vazifesini yerine getiren Mösyö M. K. Onu'nun yanına gelip Sultan Abdülaziz'in katillerinin yargılanması için davet etmiştir. Diğer sefirlerin tamamı bu tarzda davet edilmişlerdir.

Yabancı devlet sefirleri birlik olarak yargılamada bulunmamaya karar vermişlerdir. Ecnebi devlet murahhasları kendi talih ve kaderi gereği olarak uzun müddet Osmanlı Devleti'ni kurtaracaklarını umdukları Midhat Paşa'nın katil gibi yargılanmasını görmeyi arzu etmemişlerdir. Her ne kadar bizim murahhasımız bu gibi düşüncelerde bulunmaya lüzum görmemişse de diğer arkadaşlarından ayrılmamak için sadece elçilik tercümanlarını göndermekle yetinmiştir.

Mahkeme heyeti son derece kararsızdı. Şöyle ki Sultan Abdülhamid Hân hazretlerinin daimî ikamet ettikleri Yıldız Sarayı mülhakatından olan Malta Köşkü'ne bitişik gayet büyük bir çadır kurulmuştu. Çadırın son kısmında at nalı biçiminde büyük hacimli bir masa vardı. Masanın yakınında küçük bir masa üstünde Kur'ân-ı Kerîm, İncil ve Tevrat bulunuyordu. İşte şahitler, onlar ile yemin ettirilmişlerdir. Hâkimler, yaldızlı sandalyelere oturmuşlardı. İstinaf mahkemesi⁵³ reisi, Reis Sururi Efendi, üyeler ise cinayet mahkemesi reisi ile Hüseyin Bey, Emin Bey, Takvor Efendi ve Hacı Emin Efendi isimli kişilerden ibaretti. Savcılık Latif Bey'e havale edilmişti. Mahkûmlar on bir kişiden

---

⁵² Elçi vekilliği.

⁵³ Eskiden birinci derecedeki bidâyet mahkemeleriyle temyiz arasında bulunan ve bidâyet mahkemelerince verilen kararlara yapılacak itirazlar için başvurma mercii olan bir üst mahkeme. *Kubbealtı Lugati*, "İstinaf" (Erişim 4 Şubat 2021).

oluşup Midhat, Nuri, Mahmud Celaleddin Paşalar ile Mustafa Pehlivan, Mustafa Cezayirli, Hacı Ahmed Ağa, Fahri Bey, Necib Bey, Ali Bey, Seyyid Bey ve İzzet Bey' diler. Mahkûmlar, hâkim heyeti önünde dizilmiş bayağı sandalyeler üzerinde bulunuyorlardı. Onlar ahaliden yalnız kazıklara bağlı sarıklarla ve jandarma neferleriyle ayrılmıştı. Elçilik tercümanlarından başka, yargılama esnasında yabancı ve yerli basın erkânı dahi hazırды.

Birinci duruşma Haziran'ın on beşinde gerçekleşmiş ve alafranga sabah saat on birden akşam saat yediye kadar uzamıştır. İddianamenin okunması ve başlıca suçluların sorguları epey uzamıştır. Murad Efendi'nin sorgu altına alınmaması ancak kendisinde akıl bozukluğu olmasıyla yorumlanmıştır. Fahri Bey, her ne kadar önce inkârında ısrar ederek Feriye Kasrı'na girdiğinde Sultan Abdülaziz'i artık kendi makasıyla kendisini kesmiş bir halde gördüğünü iddia etmişse de bilahare bilhassa kendi eliyle Sultan'ın elinden Sultan Selim'in palasını aldığı itiraf etmiştir.

İkinci duruşma, ertesi günü gerçekleşip saat sekize kadar uzamıştır. Bu duruşma esnasında, aman dileyen Sultan Abdülaziz'in şهادetine delil olan maddî kanıtların gösterilmesi sonucunda herkes üzölmüştür. Şöyle ki, gayet süslü bir bohça çözölerek içinden şehit edilen Sultan'ın şهادetleri günü giymiş oldukları elbiseler çıkarılmış ve Sultan'ın şهادetten sonra sarılmış oldukları dört bez pencere perdesi de gösterilmiştir. Açıklanan kanıtların tamamı artık siyahımsı lekeler gibi gözükmekte olan kanla doluydular.

Yargılama esnasında suçunu itiraf eden Mustafa ve Hacı Ahmed Ağa isminde pehlivanların avukatları - suçluların zorlayıcı âmirlere - tâbi olarak suç işlemiş olduklarını ispat etmeye çalışmışlardır. Bunun üzerine mahkemenin Mahmud Celaleddin ve Nuri Paşaları - zorlayıcı âmir- tanınması durumunda zikredilen iki suçlunun temiz ve suçsuz tutulmaları lazım geleceğini

açıklamışlardır. Diğer suçluların avukatları ise özellikle yürütülen soruşturmanın yeterli olmadığını ve olayın tetkikinde birbirini çürüten birçok ifadeye rastlanmakta olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır.

Mahmud Celeleddin Paşa kendi müdafaasını bizzat kendisi üstlenerek fevkalade gayretle zimmetinde devlet parası olmadığını, suçsuz olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Midhat Paşa da kendi kendini müdafa etmiş ve aleyhinde düzenlenen ithamların dayanaklarının ehemmiyetsizliğini ispat ederek reis vasıtasıyla, sorguya çekmek istediği birçok şahidin çağırılmalarına müsaade edilmemesinden dolayı şikâyetle bulunmuş ve bu şahitlerin davet edilmiş olmaları durumunda suçsuzluğunu ispat etmiş olacağını iddia etmiştir.

Hâkim heyeti, bir saat kadar istişare ettikten sonra suçluları üç kısma ayırarak aşağıda görüleceği üzere suçlu tanımış ve cezalarını da şu şekilde düzenlemiştir:

- 1) Mustafa Pehlivan, Mustafa Cezayirli, Hacı Ahmed Ağa ve Fahri Bey kararlaştırarak yaptıkları katlden dolayı kabahatlidirler.
- 2) Midhat Paşa, Mahmud Celeleddin Paşa, Nuri Paşa, Ali Bey ve Necib Bey katle iştirakten dolayı kabahatlidirler.
- 3) Seyyid Bey ve İzzet Bey katle yardım etmekten dolayı kabahatlidirler.

Üçüncü ve son duruşma Haziran'ın on yedisinde gerçekleşmiş ve bu duruşmada yalnız, düzenlenecek ceza hakkında müzakere yapılmıştır. Kararı bekleyen suçluların her biri verilecek kararı ayrı bir tavırda beklemiştir. Mahmud Celeleddin ve Nuri Paşalar son derece üzüntülüydüler. Onların çok üzülmüş oldukları yüzlerinden belliydi. Fahri Bey, tamamıyla keder ve ümitsizlikten âzâdeydi. İzzet ve Ali Beyler fazlasıyla telaş içindeydiler, hâlbuki suçunu itiraf eden iki pehlivan, insana hayret verecek derecede soğukkanlıydı.

Onlar sanki etraflarında geçen şeyin kendileriyle asla ilişkisi olmadığını ima ediyorlardı. Bir de onlara verilen pehlivan unvanının kendilerine asla uymadığını zikretmek gerekir. Malum olduğu şekilde genellikle pehlivan demek, uzun boylu ve sağlam vücutlu kişi demektir. Mustafa Pehlivan kısa boylu, pek tıknaz olup öyle çarpışmaya hazır bir kişi kıyafetinde olmaktan daha ziyade iyi yemek yemeye alışan bir kimseyi andırıyordu. Hacı Ahmed Ağa isimindeki Pehlivan'ın dahi boyu uzun değildi, hatta aksine zayıf ve bünyesi nahifti.

Mahkeme, önce Midhat Paşa haricindeki suçlular hakkında karar vermiştir. On sene müddetle kürek cezasına hükmolunan Seyyid ve İzzet Beyler istisna olarak diğer suçluların tamamı idama mahkûm olmuşlardır. Suçlular, kendi haklarındaki hükmü başlarına gelen felakete razı olmuşçasına kabul etmişlerdir. Bununla birlikte, hüküm veren mahkeme hâkimi Sururi Efendi'nin hareketleri pek münasebetsizdi. Kendisi, ulemâ elbisesini giymiş halde ve elindeki gözlüğünü sallayarak hükmü pek laubali tebliğ etmiştir. Mesela hükmü okunduğu sırada her suçluyu ayrıca parmağıyla göstermiştir. Şimdi idam hükmünü tebliğ etmek gibi önemli ve özel bir durumda gösterilen bu laubaliliği terk etmeyi ve duygulardan mahrumiyeti, mahkemede mevcut bütün gayrimüslimlere kötü tesir etmiştir.

Nihayet sıra Midhat Paşa'ya gelmiştir. Midhat Paşa yukarıda yer alan karar okunurken ayakta ve vakur durmuş, bakışlarını mahkeme heyetine dikmiştir. Paşa, ara sıra dinleyenlere bakarak ağzında üzüntüyü bildiren ve alayı gösteren tebessüm bulunduğunu ima etmiştir. Midhat Paşa ile hâkim heyeti arasında yeniden meydana gelen itirazlar ve cevapların ardından heyet odaya çekilmiş ve Midhat Paşa'yı da idama mahkûm etmiştir.

Midhat Paşa kendi hakkındaki kararı dinledikten sonra alaycı bir tavırla *“İyi, pek iyi! Hâkim heyeti benim ile pehlivanlar ve Hadım Ağalar arasında hiçbir fark görmüyormuş!”* diye söylemiştir. Paşa yerine oturduğunda müdafaasına memur avukatı, kendisine yaklaşılarak *“Ne yapmalı paşa hazretleri biz kanuna uymalıyız”* demiş. Paşa ise buna karşı *“Siz kanunun beni idama mahkûm edeceğinden emin misiniz!”* diye nida etmiştir. Biraz sükût ettikten sonra: *“Ben memnunum, hatta pek fazla memnunum; zira bu gibi âlemde yaşamaktansa yaşamamak daha iyidir!”* demiştir.

Gerçekten büyük bir yargılama teşkil eden bu meselede, mahkemenin son derece aceleyle iş görmüş katle ortak olduğu şüphesiz bulunan Fahri Bey’den başka suçluların suç derecelerini hatasız tayin etmeyi zorlaştırmaktadır. Midhat Paşa hakkında ise mahkeme külliye haksızlık etmiştir, çünkü kendisinin kendi suçsuzluğunu ispat etmek için birtakım şahitleri çağdırtmaya hak ve yetkisi âşikârdı.

Soruşturmanın genellikle zayıf ve acemi şekilde yürütülmüş olması ve aynı şekilde hâkimlerin liyakatsizliği sebebiyle o sırada dikkatli bakışların merkezini teşkil eden Midhat Paşa, kendi hâkimleri aleyhinde çıkışmada ve onları itham etmede başarılı olmuş, böylece hem İstanbul’da ikamet eden diplomatik heyetin hem de yerli ve gayrimüslim ahalinin takdirini kazanmıştır.

Herhalde Sultan Abdülaziz’in vefatını kuşatan sırlarla beraber, Sultan’ın şehit edildiğini muhakkak saymak mümkündür; fakat yargılama esnasında Sultan Abdülaziz’in, bilhassa Midhat Paşa’nın da dâhil olduğu beş vükelâ kararıyla şehit edildiği ortaya çıkmamıştır.

Sultan Abdülaziz katillerinin yargılanmasından sonra, acaba asıl katiller kimmiş ve soruşturmanın yürütülmesini özellikle kim lüzum görmüş, şeklindeki sualler muğlak kalmıştır.

Yıldız Sarayı civarındaki yargılama, vaktiyle büyük tesir meydana getirmişti. O sırada yeni tayin edilen İngiltere sefiri Lord Dufferin, kendi hükûmetinden Midhat Paşa'nın cezasını hafifletmek için emir almıştır. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Londra sefiri Musurus Paşa, Lord Granovilk ricasına binaen Sultan'ın Başkâtibi'ne telgraf çekerek Midhat Paşa hakkında padişahın merhametini rica etmiştir.

İngiltere sefiri, o sırada Osmanlı Devleti ile münasebetlerinin hemen başlangıcında Sultan Abdülhamid Hân'ın hoşuna gitmeyecek bir işle ilgisi olduğundan hoşlanmayarak diğer sefirleri ikna ederek Sultan'a ortaklaşa müracaat etmeye çalışmıştır; lakin kendisinin bu husustaki kinayeleri diplomatlar arasında yüz bulmamıştır. Zira Osmanlı Devleti'nin işlerine müdahale etmeyi hiçbir kimse mümkün görmemiştir. Husûsen bu meselede Avusturya sefiri Baron Kaliçe soğuk davranmıştır; çünkü kendisi o sırada Osmanlı Devleti ve Avusturya demiryolu hatlarının birleştirilmesi için çalışmaktaydı.

Bununla birlikte o esnalarda bizzat Sultan'ın riyaseti altında oluşan istinaf heyeti, mahkûmların istinaf ettikleri davayı görmekle meşguldü. Bu dava Sultan'ı son derece meşgul etmesinden dolayı önemli devlet işleri bir müddet yüz üstü kalmıştır. Hemen bir ay Sultan Abdülhamid Hân, Osmanlı Devleti kanunlarıyla meşgul olmuştur. Temmuz'un on beşinden itibaren sarayda iki de bir ulemâ toplanarak Sultan tarafından - yukarıda zikrolunan kararın yerine getirilmesini müzakere etmek için - görevlendirilmiştir. Ulemâ, katlin aslı meselesinde görüş verememiş veya daha doğrusu görüş vermek isteme-

miştir. Onlar, suçluların cezası hakkında “ta’zîr” durumunu tercih etmişlerdir. Ta’zîr ise, İslâm şeriatı gereği olarak Sultan’a, suçluları bayağı şekilde hapsedmekten başlayarak tâ recm⁵⁴ etme hak ve yetkisini verir.

Sultan Abdülhamid Hân, ulemânın bu müphem cevaplarını beğenmeyerek azledilmiş ve tayin edilmiş yirmi dört vükelâdan oluşan bir komisyon teşkil etmiştir. Bu komisyonun oyları ikiye ayrılmıştır: Şöyle ki en ileri gelen on vükelâ, katl meselesine girişmeksizin Sultan tarafından merhamet gösterilmesini gerekli bulmuştur. On dört oy ise idamın uygulanması görüşünde sebat etmiştir; fakat bu on dört oy sahibinden bazıları, bilahare görüşlerini geri alarak arz edilen on oy sahibine eklenmiştir. Bu minval üzere komisyonda oy çokluğu, cezanın hafifletilmesini gerektirmiştir. Daha sonra ulemâ dahi Sultan Abdülaziz’in şehit edilmesi meselesinde Valide Sultan ile ortaklaşa hareket eden Sultan Murad’ın mesul tutulmasını gerekli görmüşlerdir.

Olağanüstü şekilde toplanan Meclis-i Vükelâ’nın bu tereddüdüne özel bir durum son vermiştir: Şöyle ki Meclis-i Vükelâ’ya Mahmud Celaleddin ve Nuri Paşalar tarafından imzalanmış bir mektup ulaşmış ve bu mektupta Sultan Abdülaziz’in şehit edilmesi Murad Efendi’nin emrine dayalı gösterilmiştir.

Bunun üzerine Meclis-i Vükelâ, toplu olarak cezanın hafifletilmesini kararlaştırarak suçluların idam cezalarını değiştirmiş ve Sultan, onları Mekke civarında bulunan Tâif şehrine sürgün etmeyi onaylamıştır.

---

⁵⁴ Taşa tutarak öldürmek.

1881 senesi Temmuz'unun on sekizinde suçlular "İzzeddin" vapuruna bindirilerek sürgüne gönderilmiştir. Onlar, orada Mekke Şerifi'nin gözetimine verilmiştir. Görüldüğü gibi hükûmet, suçluların zorla kurtarılabilmelerinden korkmuştur; çünkü suçluların vapura bindirilmeleri sırasında Yıldız'dan başlayarak tâ sahile kadar her iki tarafa askerler dizilmiş ve suçlular böylelikle asker safları içinden geçirilmiştir.

1883 tarihinde suçlular Tâif'te vefat etmiştir. Onların vefatları garip bir tesadüf eseri olarak aynı güne rastlamıştır. Bir rivayete göre bu suçlular zehirlenerek ölmüştür.

İşte Sultan Abdülaziz'in saltanatının son günleri olaylarına bağlı saray faciası bu şekilde son bulmuştur.

Mütercim

Ahmed Nermî (Kulları)

İmza

V. Teplov

